

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

**Vývoj charakterů postav
v psychologickém románu Petrolejové
lampy od Jaroslava Havlíčka**

Bakalářská práce

Olomouc

2015

Vedoucí práce:

Mgr. Jana Sladová, Ph.D.

Autorka práce:

Monika Vráblíková

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Vývoj charakterů postav v psychologickém románu Petrolejové lampy od Jaroslava Havlíčka* vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 14. dubna 2015

Monika Vráblíková

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce, paní Mgr. Janě Sladové, Ph.D., za odborné konzultace, cenné rady a čas, který mi během psaní práce věnovala.

OSNOVA

ÚVOD	5
1 LITERÁRNÍ DÍLO JAROSLAVA HAVLÍČKA V KONTEXTU PSYCHOLOGICKÉ PRÓZY 1. POLOVINY 20. STOLETÍ	7
2 JAROSLAV HAVLÍČEK (1896 - 1943)	9
2.1 Biografie.....	9
2.1.1 Vztah s Marií Krausovou.....	11
2.2 Bibliografie	13
2.2.1 Prvky autobiografie v Havlíčkově díle.....	18
3 ZÁKLADNÍ ANALÝZA ROMÁNU PETROLEJOVÉ LAMPY	21
3.1 Námět.....	21
3.2 Děj románu.....	22
3.3 Postavy	26
3.4 Kompozice	28
3.5 Vybrané motivy a témata	29
3.6 Jazyk a styl díla	31
4 VÝVOJ CHARAKTERŮ POSTAV	33
4.1 Pavel Malina	33
4.1.1 Část první	33
4.1.2 Část druhá	34
4.1.3 Část třetí.....	36
4.2 Štěpka Malinová, rozená Kiliánová	36
4.2.1 Část první	36
4.2.2 Část druhá	39
4.2.3 Část třetí.....	41
ZÁVĚR	43
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	45

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá osobností a tvorbou českého prozaika Jaroslava Havlíčka. Hlavní pozornost je věnovaná jeho povídkám a románům, zejména psychologickému románu *Petrolejové lampy*. Cílem práce je toto dílo zanalyzovat a vystihnout v něm vývoj charakterů vybraných postav, Pavla Maliny a Štěpánky Kiliánové.

V první kapitole je stručně pojednáno o zařazení literárního díla Jaroslava Havlíčka do dobového kontextu. Ve 30. a 40. letech 20. století dochází v české literatuře k velkému rozvoji psychologického románu, který odsunul do pozadí dosud převládající román společenský. Mezi nejdůležitější představitele tohoto žánru patřili v dobách okupace Václav Řezáč, Egon Hostovský, Jarmila Glazarová, a samozřejmě i Jaroslav Havlíček.

Druhá kapitola se zabývá osobností a tvorbou Jaroslava Havlíčka. První část se orientuje na autorův život, jenž byl ovlivněn 1. světovou válkou, jeho nenáviděnou prací úředníka a životem s milovanou ženou Marií, rozenou Krausovou. Druhá část charakterizuje Havlíčkovu tvorbu, a to od poezie, kterou psal v mládí, přes nespočet povídek, až po jeho jedinečnou čtveřici psychologických románů. Ty obsahují mnoho prvků autobiografie.

Třetí kapitola je zaměřená na základní analýzu knihy *Petrolejové lampy*, která poprvé vyšla roku 1935 pod komerčním názvem *Vyprahlé touhy*. Původní název jí vydavatelé vrátili až ve druhém vydání z roku 1944. Je zde objasněn námět románu, stručně popsán děj i postavy, část se věnuje také kompozici, vybraným motivům a tématům. Hlavní téma je Štěpčino hledání smyslu života a její snaha o založení rodiny. Z podstatných motivů vzpomínáme především lásku, nenávist, vztah k domovu a pochopitelně jeden z hlavních Havlíčkových motivů vůbec, motiv smrti. Na závěr kapitoly je krátce charakterizovaná jazyková stránka textu.

Poslední, a zároveň hlavní kapitola bakalářské práce popisuje vývoj charakterů dvou stěžejních postav, Pavla Maliny a Štěpánky Kiliánové. Věnujeme se pouze těmto dvěma protagonistům, protože jejich psychologický vývoj je v díle nejpropracovanější. Vedlejší postavy pouze ovlivňují jejich charaktery a chování.

Základním pramenem bakalářské práce je román *Petrolejové lampy*. Informace o životě a literární tvorbě Jaroslava Havlíčka vycházejí z několika titulů odborné literatury, které pojednávají o české literatuře 19. a 20. století, ale především z Havlíčkovy povídky *Máňa*, ze vzpomínek, reflexí a výboru z korespondence nazvaném *Neklidné srdce*, z monografie *Epik Jaroslav Havlíček* od Josefa Rumlera, jenž se jako Havlíčkův přítel soustavně věnoval systematickému studiu jeho osobnosti a díla, či z práce, *Člověk na rozhraní: (Příspěvek k interpretaci prozaického díla Jaroslava Havlíčka)*, od Nelly Mlsové, která v současnosti patří mezi nejvýznamnější znalce života a díla Jaroslava Havlíčka. Některé informace pocházejí i z internetových zdrojů nebo z dobových periodik, konkrétně z recenzí a kritik na první Havlíčkův vydaný román *Petrolejové lampy*.

1 Literární dílo Jaroslava Havlíčka v kontextu psychologické prózy 1. poloviny 20. století

Zájem o psychologickou prózu se u českých prozaiků výrazně projevoval již od 19. století, avšak až ve 20. století nabývá líčení psychologie jednajících postav rozhodujícího významu v prozaických dílech. Již knihy Karla Poláčka, Marie Majerové, Ivana Olbrachta, Vladislava Vančury a dalších se k psychologické próze velmi blížily.¹

V dobách okupace Československa klesal zájem o společenský román, naopak psychologický se značně rozvíjel. Přiklonili se k němu i romanopisci, kteří se ve 30. letech 20. století zajímali spíše o témata společenská, například Václav Řezáč, Marie Pujmanová. Jaroslav Havlíček patřil k nejvýznamnějším autorům psychologické prózy 30. a 40. let 20. století spolu s Václavem Řezáčem, Egonem Hostovským nebo Jarmilou Glazarovou. Všichni jmenovaní spisovatelé byli ovlivněni učením psychologa a neurologa Sigmunda Freuda. Zaměřovali se na nitro člověka a patologické jevy v životě hrdinů svých literárních děl. Inspirovali se také dětským světem, ve kterém se střetává fantazie a citovost s realitou. Snažili se o vytvoření obrazu zvláštního světa, v němž mladý člověk stojí na pomezí nebezpečného světa dospělých, který je v kontrastu s dětskou nevinností. Příkladem je *Předtucha* Marie Pujmanové nebo *Třináctá komnata* Vladimíra Neffa. Mnozí autoři pracovali také s fantastickými motivy, jež pohled do vnitřního světa postav umocňovaly. Motiv prastaré pohádky o smrti, která má ve světě nezastupitelnou funkci, využil Jaroslav Havlíček v *Zániku Městečka Olšiny*. Jan Weiss použil nadpřirozenou postavu Krakonoše v románu *Přišel z hor*. Řezáčův román *Svědék* se odehrává ve smyšleném městečku, kam přijíždí záhadný cizinec, aby narušil poklidný život místních obyvatel.²

Právě za okupace vyvrcholilo dílo Jaroslava Havlíčka a Jarmily Glazarové, kdežto Egon Hostovský ve své tvorbě pokračoval ve francouzském i americkém exilu, kam odešel těsně před začátkem 2. světové války. Za nejvýraznější osobnost psychologické prózy v tomto období je považovaný Václav Řezáč se svou trojicí

¹ MĚŠŤAN, Antonín. *Česká literatura 1785-1985*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987, s. 277.

² GALÍK, Josef, PETRŮ, Eduard a kol. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994, s. 275. - MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002, s. 120.

románů *Černé světlo*, *Svědék* a *Rozhraní*, jimiž bezprostředně reagoval na novou společenskou strukturu.³

Také mladší autoři, jako Vladimír Neff, Jan Drda, Miroslav Hanuš, Zdeněk Urbánek či Bohuslav Březovský, psychologickou prózu rozvíjeli. A to především ve 40. letech 20. století, kdy se zmiňovaná oblast literární tvorby stala nejproduktivnějším žánrem nejen kvantitou, ale také svou úrovní.⁴ Mladá generace spisovatelů navíc pokládala uměleckou orientaci na psychologickou a introspektivní prózu jako nejadekvátnější k duchovnímu klimatu, ve kterém žila.⁵

³ LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 694. - BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *České dějiny literatury IV*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 485-486.

⁴ LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 695. - MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002, s. 120.

⁵ BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *České dějiny literatury IV*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 484.

2 Jaroslav Havlíček (1896 - 1943)

Jaroslav Havlíček byl romanopisec, autor povídek a novel, jeden z představitelů psychologické prózy 30. a 40. let 20. století, který pracoval jako úředník pražské Živnobanky a literární činnosti se věnoval pouze ve svém volném čase. Přesto patřil k nejsobitějším představitelům moderní české prózy.

2.1 Biografie

Narodil se 3. února 1896 v Jilemnici do rodiny tamního učitele jako mladší ze dvou synů. Jeho otec Josef také příležitostně psal, především poezii, a sbíral krajové pověsti, dokonce napsal a vydal kroniku města Jilemnice. Mimo práci ve škole vyučoval doma i hře na housle. Havlíčkova matka byla dcerou hraběcího nadlesního, a jelikož vyrostla na samotě, v horách u Chlumce nad Cidlinou, zvykla si naplno se věnovat domácnosti a později i rodině. Prozaikův život, ale také tvorbu ovlivnili i prarodiče z otcovy strany (především dědeček), u nichž v Hrabáčově trávil v mládí spoustu času. V dětství prodělal několik nemocí, které ho poznamenaly i do budoucna.⁶

Jaroslav zpočátku navštěvoval školu v Jilemnici, pak přešel na reálku do Jičína, kde roku 1913 odmaturoval. Již od svých sedmnácti let byl členem akademického spolku města Jilemnice, tam se cítil užitečný a prospěšný. Chvilí pracoval v jilemnické spořitelně, kde mu otec zařídil místo, ale on o toto zaměstnání z mladistvého rozmaru přišel. Rok po maturitě absolvoval na přání rodičů abiturientský kurz na obchodní akademii v Chrudimi a následně začal studovat obchodní vědy na České vysoké škole technické v Praze, přestože jeho přáním bylo studovat malířství na Uměleckoprůmyslové škole. Už od studií na jičínské reálce měl k malování dobré předpoklady, ale rodiče měli strach, že by ho povolání umělce změnilo v člověka bohémského charakteru a nedokázal by si zajistit patřičné živobytí.⁷

U studia bohužel dlouho zůstat nemohl, protože byl spolu s dalšími odvelen na frontu první světové války jako jednoroční dobrovolník k pěšímu pluku do Kadaně, kde pobýval v důstojnické škole. Během války bojoval na frontě ruské, italské a na

⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 173. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 13. - FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 109.

⁷ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 13-14. - MENCLOVÁ Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Academia, 2000, s. 219.

Slovensku, kde byl i několikrát zraněn. Ještě dříve než samotného Jaroslava, odveleli i jeho bratra. Válka je oba změnila, z mladých a nedospělých chlapců se stali opravdoví muži. O tom, co Havlíček prožíval na frontě, se dozvídáme z dopisů a pohlednic adresovaných manželce Marii, které se dochovaly v jeho pozůstalosti.⁸

„V březnu 1919 nastoupil jako úředník Živnostenské banky v Praze, zároveň pokračoval ve vysokoškolských studiích, ale nedokončil je.“⁹ Původně do banky vstoupil, aby mohl vykonat praxi jako student obchodních věd, ke studiu se však už nevrátil a v bance zůstal. Zpočátku pracoval v účtářské hale, až později se dostal k zajímavější práci v devizovém oddělení, a to díky domácímu z Krče, panu Rumlerovi, jenž měl v bance vysoké postavení. Havlíček práci úředníka nenáviděl, svědčí o tom i jeho účast ve stávce bankovních úředníků. S nechutí k práci se snažil vyrovnat hlavně kvůli své rodině, kterou musel živit. Stal se členem Sdružení peněžních úředníků, kde vydržel až do smrti, naopak do Klubu úředníků Živnostenské banky nikdy nevstoupil, a jelikož byl jedním z mála, kteří se takto rozhodli, nikdy neudělal kariéru, i když byl velice schopný a svědomitý zaměstnanec.¹⁰

Vystupoval jako člověk uzavřený a důsledný, ale dovedl být i dobrý společník. Žil v podstatě dva životy, úředníka a spisovatele, které spolu byly v neustálém rozporu. V jednom se cítil nespokojeně, ve druhém zdánlivě vyrovnaný. Kromě psaní knih měl Havlíček rád fotografování, turistiku, zahrádkářství, rád lyžoval a hrál šachy. Roku 1921 se po delší známosti oženil s Marií Krausovou, dcerou uznávaného jilemnického mydláře, se kterou měl dceru Evu a syna Zbyňka, jenž se později věnoval tvorbě surrealistických básní. Žili společně na okraji Prahy, v Krči. Roku 1929 se přestěhovali do rodinného domu na Spořilově, kde Havlíček po nocích napsal většinu svých děl. Soustavně se začal věnovat literatuře od poloviny 20. let, ovšem stále pouze ve volném čase vedle zaměstnání.¹¹

⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 14. - MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 37-41.

⁹ FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 109.

¹⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 106. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 14.

¹¹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 13-19. - FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 109. - HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 66.

Zemřel poměrně mladý, po dlouhé a těžké nemoci, v plném rozkvětu svých tvůrčích sil. Havlíčkova smrt se datuje na 7. dubna 1943, kdy umírá na zápal plic ve věku 47 let. V mnoha publikacích se uvádí, že zemřel na zánět mozkových blan, ale opis pitevní zprávy, který se díky synu Zbyňkovi dochoval v jeho pozůstalosti, dokazuje, že příčinou jeho smrti byl rychlý zápal plic.¹² Pohřeb se konal 14. dubna v krematoriu ve Strašnicích, kam se s Havlíčkem přišla rozloučit delegace lidí z jeho rodné Jilemnice, přátelé i herci z Barbory Hlavsové¹³, a svou řeč pronesla také spisovatelka Jarmila Glazarová.

2.1.1 Vztah s Marií Krausovou

S Marií se poprvé setkal ve svých sedmnácti letech, když se po večerech, během prázdnin roku 1913, scházivali s kamarády, a i když samozřejmě ještě netušil, že se stane jeho manželkou, velice mu imponovala. Jí bylo v té době patnáct let a jevila se jako velmi rozporuplná osobnost. Mariino neobvyklé chování z velké míry ovlivnila brzká smrt matky a soužití s novou ženou jejího otce, která na ni byla přísná. Otec měl sice dceru velmi rád, ale jelikož byl živnostníkem, hodně pracoval a na Marii mu mnoho času nezbylo.¹⁴

Jaroslav se s Marií začal scházet stále častěji, chodili spolu na procházky a vždy našli společné téma. Ale netrvalo dlouho a Máňu, jak jí říkával, přestalo bavit jeho nesmělé chování. Odcizili se, a každý si šel svou cestou. Po nějaké době se opět začali scházet a spojovaly je společné záliby, především zájem o knihy, četbu a divadlo. Sám Havlíček o tomto období jejich vztahu napsal: „*Byli jsme druh druhu ohniskem poezie, jež pomalu a čistě kvasila v žilách mládí, časného a světlého.*“¹⁵ Podobné odcizení a znovu sblížení nastalo několikrát. Buď je rozdělila válka a Mánin pobyt v Olomouci nebo v Praze u tety Hofmanové, vzájemné omrzení či jiná láska.

Roku 1920 se Máňa měla provdat za jiného muže. Jaroslava tato myšlenka velmi trýznila, i když sám měl v té době známost. Bylo jasné, že jeho láska k Máni nevyrchala. Ona také nebyla s kapitánem Janem Urbanem šťastná, nechtěla si ho vzít

¹² MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 27. - FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 110.

¹³ Film, z roku 1942, natočený podle filmové povídky Skleněný vrch. Více na straně 16.

¹⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 22-214. - HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 62-65.

¹⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 41.

a s Jaroslavem se tajně scházeli. Samozřejmě, že se to nelíbilo jejím rodičům a chtěli, aby si Urbana vzala a na Jaroslava zapoměla. Časem zjistili, že Marii s Jaroslavem stejně nerozdělí a nechali následujícím událostem volný průběh. I Jaroslav se osmělil a šel požádat Mániny rodiče o její ruku. Tímto gestem se zdálo být všechno zpečetěno, ale byl tu ještě jeden problém. Jaroslav v té době pracoval v Praze, často se s Marií dlouho neviděli, ale ani tato překážka jejich vztah neohrozila. Svou lásku stvrdili svatbou, která se konala 20. srpna 1921 a trvala celé tři dny.¹⁶

Havlíček psal od ledna 1925 do prosince 1926 o své ženě povídku, jednalo se o jeho první prózu vůbec, ovšem nebyla určena k vydání. Dílo vyšlo až posmrtně, roku 1981, spolu s krátkým spisem nazvaným *Jarda*, jehož prostřednictvím se můžeme podívat na vztah mladých milenců z pohledu Marie, dozvíme se něco málo i o jejím životě a vlastním pohledu na manželovo dílo. Svě slovo připojil i Josef Rumler, který se osobou Jaroslava Havlíčka dopodrobna zaobíral. Knihu vydal společně s Marií Havlíčkovou. Jmenovaný literární kritik a teoretik viděl hlavní význam povídky v tom, že se začínající autor, Jaroslav Havlíček, odpoutal od psaní poezie a konečně začal tvořit i prózu, která mu přinesla úspěch mezi čtenáři. Příklon k poezii je v dané povídce ještě dost patrný, nejenže je proložená verši, ale také se v některých částech textu objevují lyrické pasáže. Nicméně, povídka *Máňa* se stala předobrazem Havlíčkovy tvorby, svými prvky ukazuje především k románům *Neviditelný* a *Petrolejové lampy*, ale i k dalším jeho prózám.¹⁷

Svůj osobní život promítá Havlíček i do dvou deníků, jež tvořil tajně v letech 1926 – 1929, jeden nazval příznačně *Manželství*, druhý jen *Deník*. Josef Rumler o nich pojednává jako o jediném, pojmenovává je podle prvního z nich *Manželství*. Knižně nikdy nevyšly, protože obsahují záznamy natolik intimní, že Marie Havlíčková jejich vydání zakázala. Smyslem psaní těchto krátkých prozaických děl byl především únik z reality života, která na Havlíčka v té době působila velmi trýznivě. Převládá v nich strach o všechny členy rodiny, jelikož se za ně autor cítil nadmíru zodpovědný.¹⁸

¹⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 22-214.

¹⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 22-214. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 62-63.

¹⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 71-72., 246-247. - HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 9-10.

2.2 Bibliografie

Od dětství psával Havlíček verše, které si i sám ilustroval. Byly o přírodě, o sestřenci Lojziciče, líčily vzpomínky na události z obecné školy a na členy studentského spolku. Měly charakter vlastenecký, satirický i politický. Otec byl na něj velmi hrdý a verše předčítal během rodinných sešlostí u svých rodičů v Hrabačově. Mezi Havlíčkovy literární začátky bychom mohli zařadit i texty k jilemnickým písničkám, ty byly odrazem autorových krásných zážitků z prázdnin roku 1913, světlým bodem v životě sedmnáctiletého mladíka, který v té době narazil i na svou velkou životní lásku.¹⁹

Roku 1924 začal Havlíček s publikováním poezie, jež byla v počátcích velmi blízká tvorbě Viktora Dyka a Josefa Svatopluka Machara. Cyklus *Epitafy* vznikl jako veršovaná satira na mládí a studentský spolek, traktát *Nevěřím* obsahuje názory na hlavní oblasti lidského bytí, báseň *Talent* je ponorem do duše člověka, který prochází různými uměleckými směry, báseň *Už jen ty jsi mi zbyla* se stala vyvrcholením jeho básnické sbírky, ale knižně nikdy nevyšla. Všechny verše napsané mezi lety 1919 a 1927 byly v rukopisné pozůstalosti shrnuty do souboru *Básně z kufru*. Díky Antalu Staškovi se některé z jeho veršů dostaly do časopisu *Zvon*. Čas od času psal Havlíček poezii i nadále, příležitostně ji publikoval po celý život, ale nic se nemění na faktu, že ho lyrická tvorba nenaplňovala.²⁰

Proto na přelomu 20. a 30. let debutoval krátkými povídkami v časopisech *Cesta*, *Zvon*, *Národní listy*, *Sever a východ* a další. Zlomový byl rok 1927, ve kterém se naplno projevil Havlíčkův epický talent, a vznikala jedna povídka za druhou. Vytvořil svůj první cílevědomě napsaný dvousvazkový soubor s názvem *Cesta loutek*, který obsahoval třináct povídek: *Cesta loutek*, *Ovoce života*, *Bůh mého dětství*, *O smrti otcově*, *Černá paní*, *Vavřínek*, *Trest smrti*, *Pomsta*, *Bratr*, *Duch soudce Pauknera*, *Rukavička*, *Neklidné srdce* a *Noc (Svatá noc)*. Polovinu povídek spojuje tematika vzpomínek na dětství a domov. V tomto období byly pro Havlíčka vzpomínky prvním zdrojem inspirace. Další z povídek navazují na zkušenosti válečné a poválečné, navíc mají kriminální tematiku (např. *Trest smrti*, *Duch soudce Pauknera*). *Rukavička* otevírá povídkovou tvorbu milostnou. Povídka *Noc* zahajuje cyklus psychologických próz

¹⁹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 35-63.

²⁰ Tamtéž, s. 35-258.

spjatých společným hrdinou, úředníčkem Kalvachem, který dostal pojmenování *Prodavač času*. Cyklus vystihuje situaci spisovatele v dobách kapitalismu či 1. republiky²¹. Hlavní hrdina trpí nedostatkem času, stejně jako v té době Havlíček, kterého mrzelo, že se nestíhá dostatečně věnovat své rodině. Povídky spojené postavou Jana Kalvacha později uspořádal do souboru s příznačným názvem *Kalvach* Josef Rumler a soubor roku 1976 také vydal. Pokud píše Havlíček *Prodavače času* jako zarytý realista, při psaní *Vzdoropohádek* se mění v romantika. Kombinací pohádky a vzpomínkového útvaru tak vzniká dílo, které mytizuje a demytizuje svět dětství, svět ubohých a ponížených lidí a ve druhé části i život za protektorátního období. Oba povídkové cykly byly vydány až po autorově smrti.²²

Povídky týkající se života maloměstských dívek byly spojovány s naturalismem, patří mezi ně i cyklus *Neopatrné panny*, který vyšel knižně roku 1941. Havlíček v nich rozšířil svůj rejstřík námětů a vytvořil nové charaktery ženských hrdinek. Na pozadí příběhů pěti odlišných hrdinek se rýsovala stavba *Helimadoe*, románu o jiných pěti dívkách a krásách lidského života. Povídky měly ještě mnohé nedostatky vyplývající z autorovy nezkušenosti, přesto patří mezi to nejlepší, co bylo v tomto žánru napsáno na sklonku 1. republiky a byly také předzvěstí Havlíčkových kvalitních novel a románů. Jak povídky, tak později i romány směřovaly k cykličnosti, kdy se v cyklu setkávala vždy díla s podobným námětem, ať už to byla smrt, dětství, záhada nebo milostné vztahy či osudy žen. Okrajově Havlíček povídky nikdy psát nepřestal. K povídkovému útvaru se opět vrátil po vydání čtyř stěžejních románových prací.²³

Ještě než se dopracoval k tvorbě románové, pokusil se napsat několik prací většího rozsahu, než byly jeho dosavadní povídky. Jednou z nich byl i šedesátistránkový rukopis *Sekera u kořene*, ten ovšem postrádal uměleckou logiku, což si i sám autor uvědomoval. *Jaro v domě*, další ukončený rukopis, ve kterém se poprvé setkáváme s havlíčkovským leitmotivem osudovosti, viny a trestu v příběhu mladé proletářské dívky. Další dvě prózy, *Muž sedmi sester* a torzo *Holanovy děti*, spojuje motiv

²¹ Termínem 1. republika bylo označováno státní zřízení Československa v období od jeho vzniku v roce 1918 do roku 1938.

²² FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 109-110. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 32-253.

²³ Tamtéž, s. 109-110. - Tamtéž, s. 94-96.

sebevraždy. Suicidium je zde jediným možným řešením bezvýhodných situací hlavních hrdinů.

Své první knižní práce, *Knihozrout* (1929) a *Smrt bibliomana* (1931) vydal nákladem pouhých 33 a 52 výtisků jako soukromý tisk. Jelikož se do té doby veřejnosti spíše stranil, znal z literátů pouze Jana Weisse, a tím pádem nebyl nikdo, kdo by mu knihy vydával. Zkoušel to v nakladatelství Družstevní práce, ale neuspěl. Až spolupráce s časopisem Lumír, jeho redaktorem Hanušem Jelínkem, a především s kritikem Karlem Sezimou, poskytla Havlíčkovi nové možnosti.²⁴

Začal tedy pracovat na cyklu rozsáhlých prozaických děl, na něž čerpal náměty z historie maloměstského prostředí rodné Jilemnice a blízkého Hrabačova. Z románového cyklu nazvaného Ulrychovsko však dokončil pouze první díl *Vyprahlé touhy* (1935), jímž vstoupil do povědomí české čtenářské obce, i když byl román ještě příliš ovlivněn naturalismem, což si uvědomoval i sám autor a později ho přepracoval. Ve druhém vydání mu byl vrácen původní název *Petrolejové lampy*²⁵ (1944), ovšem tato definitivní verze vyšla až po prozaikově smrti. K napsání románu podnítl Havlíčka jeden z redaktorů Lumíru, ve své době uznávaný kritik prózy, Karel Sezima. Zde vytvořil v postavě hlavní hrdinky, Štěpky Kiliánové, tragicky groteskní typ, ale také historii člověka, jehož osudy utváří lidé kolem něj a prostředí, v němž žije. *Petrolejové lampy* jsou jediným ze čtyř dokončených románů, kterému dal autor novou podobu v době své tvůrčí zralosti, nebyly ovšem prvním Havlíčkovým dílem, jež se vázalo k jilemnické románové tématice, avšak první vydané. Některé prvky se objevují již v *Holanových dětech* z roku 1928, v první verzi *Synáčka* a v původním znění románu *Poslední rok*. Toto prozaické dílo bylo vůbec prvním na námět jilemnického cyklu.²⁶

Další, pro Havlíčka ještě úspěšnější, román *Neviditelný* (1937), díky němuž výrazně vstoupil do kontextu psychologické prózy, je studií patologické úchylky v rodině Hajnů. „Životně kreslí tragický úpadek degenerované hynoucí měšťanské rodiny továrníkovy, která je stížena kletbou: utkvělou představou, chorobnou myšlenkou

²⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 217-258. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 14-15, 64-84.

²⁵ Podle románu natočil režisér Juraj Herz roku 1971 stejnojmenný film, v hlavních rolích s Ivou Janžurovou a Petrem Čepkem.

²⁶ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 108-122. - FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 109-110.

blázna, který se domnívá, že prochází komnatami neviděn.“²⁷ V popředí děje se objevuje mladý a vypočítavý muž, který přichází díky sňatku s hodnou Soňou k majetku, ale i ho stihne tragický osud rodu, kdy nejprve ztrácí ženu, a poté je duševně postižen i jeho syn. Motiv neviditelnosti se u Havlíčka pojí také s bohem a se smrtí, údajně vznikl během svatební noci novomanželů Havlíčkových, kdy se na ně z obrazu díval Mariin prapraděd, a je spojený s autorovou úzkostí být viděn. Jarmila Glazarová se o díle vyjádřila jako o ojedinělé knize v české literatuře, jejíž jedinečnost spatřovala v nezvyklé hořkosti a ponuřosti.²⁸

Prohrou hlavního hrdiny, sobeckého Mánka, končí také román *Ta třetí* (1939), ve kterém tento slabošský spořitelní úředník zničí lásku dvou charakterově rozdílných žen, Adély a Mildy, a svůj život končí sebevraždou. Havlíček v díle rozvinul a vyhranil typ statečné ženy, jež je schopná vzdorovat společnosti. Především Adéla se snaží být sama sebou, nepodléhat snobismu a maloměšťáctví. Jako jediná působí na čtenáře zcela přirozeně. V postavě Mánka naopak Havlíček odkryl a odhalil typ maloměšťáka, jakožto člověka prolezlého hloupostí i zlem. Román byl v podstatě reakcí na drsné prostředky, na tolik bláznů, smrtí a mimořádností, kterými překypuje *Neviditelný*.²⁹

V pořadí čtvrtou velkou Havlíčkovou prózou je retrospektivní román *Helimadoe* (1940), jehož název je složen z počátečních písmen pěti dcer, Heleny, Lídy, Marie, Dory a Emy, podivínského maloměstského lékaře, vdovce Hanzelína, který vystupuje jako svérázný sociální buřič a bezohledný tyran. Své dcery nutí denně tvrdě pracovat, nezná slitování, a přesto se stává, spolu s dcerou Dorou, nejkladnější a nejdramatičtější postavou příběhu. Paradoxně, ani otec, ani žádná z jeho pěti dcer, nejsou postavami nejdůležitějšími. Toto prvenství získal přecitlivělý chlapec Emil, na jehož charakteru vytváří autor psychologickou studii puberty a analýzu duševních stavů. Právě Emilovy vzpomínky na rodinné prostředí srovnávané s tím, se kterým se setkává u rodiny doktora Hanzelína, dotvářejí ucelený románový obraz. V tomto díle se autorovi

²⁷ KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů – krásné písemnictví v letech 1918-1945*. Praha: Orbis, 1945, s. 218.

²⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 123-137. - HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 11-12.

²⁹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 138-148.

konečně podařilo dovést své literární postavy k dokonalosti a prosadit potřebu romantičnosti.³⁰

„*Romantická diagnóza Helimadoe má své metodické pokračování v Synáčkovi, v jeho druhé definitivní verzi.*“³¹ Dílo, které je obrazem života nehrdinského mladého muže Toníka Skály vychovávaného pouze ženami, tím pádem těžko zvladatelného, je úzce spjato i s *Petrolejovými lampami*. Charakter věcného podnikatele Toníka se mění ve chvíli, kdy se ožení s dcerou svého umírajícího kamaráda, a slíbí mu, že se o jeho nemocnou dceru dobře postará. V obětavé péči o nemocnou Markétku nachází své životní naplnění. Současně s novelou *Synáček* (1941) vzniklo na základě objednávky několik obsáhlejších novelistických prací (*Komtesa Camilla, Útěk z civilizace, Kamenný orchestr*), které byly otištěny v kolektivních povídkových sbornících. Jelikož byl Havlíček svázán předem dohodnutým námětem, neodpovídají tyto novely jeho autorskému stylu. Avšak navzdory objednávce se Havlíček snažil napsat dílo, kterým by se přiblížil ke čtenářům. Povedlo se mu to až v *Kamenném orchestru*, jenž se stal jednou z našich nejkrásnějších protiokupačních novel vůbec. Současně se pokoušel o pokračování *Petrolejových lamp*, jehož děj zasadil do období 1. světové války a nazval *Vlčí kůže*. Román bohužel nedokončil, kompletně napsal pouze první část s názvem *Šelma hladoví*. Jeho torzo dopsal a roku 1967 vydal Josef Rumler. Zamýšlená třetí část, která měla nést název *Vylomené dveře*, zůstala pouhou myšlenkou.³²

Na popud Filmového studia, jež vyhlásilo roku 1941 soutěž o námět k novému filmu, napsal Havlíček filmovou povídku *Skleněný vrch*, a ta se následně stala předlohou k filmu *Barbora Hlavsová*.³³ Příběh stařenky Barbory Hlavsové, která se snaží zachránit pověst rodiny pošpiněnou jejím nezdárným synem, se vryl do paměti mnoha lidem.³⁴ Tato nová příležitost se stala pro Havlíčka vzpruhou v době, kdy se potýkal s odsouzením díla *Neopatrné panny*. Záporné přijetí knihy chápal jako útok

³⁰ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 149-159. - MENCLOVÁ, Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Academia, 2000, s. 220.

³¹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 160.

³² RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 108-112, 160-223. - MENCLOVÁ, Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Academia, 2000, s. 219-220.

³³ Film *Barbora Hlavsová*, natočený roku 1942, režíroval Martin Frič, který stojí za zrodem mnoha výborných českých filmů a filmových pohádek. Scénáře se ujal Karel Steklý a hudební doprovod vytvořil Jaroslav Kříčka spolu s Milošem Smatkem.

³⁴ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 254-257.

protektorátních přísluhujících omezenčů na svou osobu. Havlíček byl za její obsah souzen a odsouzen jako autor nemravných povídek.³⁵

Značnou část svého díla autor sám nevydal nebo nedokončil. Posmrtně vyšel soubor Havlíčkových raných povídek a romanet pod názvem *Zánik městečka Olšiny* (1944), které napsal už roku 1930, v době své první blahodárné tvůrčí krize, a také jeho poslední práce, nedokončené romaneto *Smaragdový příboj* se svým zobrazením lidského zla, s nímž svádí hlavní hrdina pomyslný zápas. Dalšími posmrtně vydanými soubory byly *Zázrak flamendrů* (1964) a *Hodinky pana Balabána* (1986).³⁶ Až posmrtně bylo jeho dílo také doceněno, a to především za originální pojetí psychologické prózy. „Havlíčkovy prózy sugestivním líčením rozvratů degenerovaných rodin i jemným zachycením detailů lidských osudů patří k nejpůsobivějším dílům naší psychologické literatury.“³⁷

2.2.1 Prvky autobiografie v Havlíčkově díle

Vlastní životní zkušenosti pronikly do Havlíčkovy tvorby velmi výrazně. Psal o tom, co sám zažil, ale často čerpal i z vyprávění jiných osob. Prvotním impulsem k psaní mu byl vztah k domovu, který miloval a rád se do něj vracel. V črtě *Domov* vykreslil pomocí metafor vzpomínky na rodné bydliště a jeho okolí. Navíc se již v této drobné próze začíná projevovat Havlíčkův dvojí pohled na svět, kdy kombinuje skutečnost s fikcí, čehož později hojně využívá.

Nejen vzpomínky na domov, ale i na dětství a dospívání, ovlivnily Havlíčkovo dílo velmi výrazně. Již ve svých básnických sbírkách na období mládí často vzpomínal. Motiv dětství se objevuje i v některých povídkách z cyklu *Cesta loutek* (*Bůh mého dětství*, *O smrti otcově*, *Bratr*) a prolíná se s odkazy na autorův rodný domov. Nejpatrnější jsou však vzpomínky na dětství a dospívání v nedokončeném románu *Poslední rok*, ve kterém se Havlíček upíná k abiturientským prázdninám roku 1913, a zároveň posledním prázdninám, které si mohl užít jako bezstarostný sedmnáctiletý mladík. Roku 1913 se také poprvé setkal s Marií a zamiloval se do ní. Není divu, že zmíněné období si v mysli uchoval jako šťastný bod svého života. Dá se říct, že i román *Helimadoe* je obdobím autorova dospívání ovlivněný, jelikož se na obrazu mladíka

³⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 248.

³⁶ FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 110.

³⁷ GALÍK, Josef, PETRŮ, Eduard a kol. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994, s. 276.

Emila snaží dopodrobna prozkoumat psychologii puberty. Navíc je Emil velmi často stížen nějakou nemocí, stejně jako tomu bylo i u Havlíčka samotného.³⁸

Každá prozaikova literární postava má živý předobraz. Tím docílil toho, že působí přirozeně a skutečně. Mnozí z jeho literárních hrdinů mají vzor v rodině Krausů, díky níž vznikla i spousta námětů. Inspirace na román *Neviditelný* se zrodila v den Havlíčkovy svatby, kdy mu jeho novopečená manželka vyprávěla o svých prapodivných předcích. A celý román je vlastně vzpomínkou na předchůdce rodiny Krausů. Do díla se však promítá i život samotného Havlíčka, protože zvolil datum svého narození, tedy 3. února, za den, kdy hlavní hrdina Petr Švajcar přichází k Hajnům. Dané datum je v románu vnímáno jako špatné a bylo zde vloženo záměrně za účelem umocnění skutečnosti, že se autor v době 30. let 20. století zabýval smyslem vlastní existence.³⁹ Jako předobraz pro literární postavu v povídce *Marná láska* si vybral Mariinu tetu Máru. Námořní kapitán v románu *Helimadoe* je inspirovaný bratrancem Mariina otce. Štěpka Kiliánová z románu *Petrolejové lampy* se podobá Mariině vzdálené tetě. Postava Markétky v novele *Synáček* odkazuje na Mariinu kamarádku z mládí, která zemřela na tuberkulózu.⁴⁰

Velkým inspiračním zdrojem byla Havlíčkovi manželka Marie, a především jejich vzájemná láska, jež se stala tématem pro mnoho próz. V již zmiňované povídce *Marná láska* se odehrává scéna svatební hostiny, která přímo odkazuje na svatební hodování novomanželů Havlíčkových.⁴¹

Kdo zažil 1. světovou válku na vlastní kůži, byl nějakým způsobem poznamenán. Ani Havlíček se nestal výjimkou, kterou by tato zásadní událost světových dějin neovlivnila. Viděl umírat své přátele a sám několikrát málem přišel o život. S postavami ovlivněnými válkou se setkáváme v cyklu *Neopatrné panny* a následně v nedokončeném románu *Vlčí kůže*, zamýšleném druhém dílu jilemnického cyklu, kde se odráží především Havlíčkovy zkušenosti z Kadaně. V cyklu *Smaragdový příboj* se objevuje postava Pepíčka Kosiny, který za války bojoval v Anglii. Téma války ve svých knihách Havlíček moc nerozvíjel, pravděpodobně z toho důvodu, že válečné zkušenosti

³⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 218-230. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 20-31.

³⁹ MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 28. - HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 61, s. 79-85.

⁴⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 173-213.

⁴¹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 20-31.

byly v jeho životě velmi zásadní a nechtěl je otevřeně zobrazovat, aby ho ještě více nezraňovaly.⁴²

Svou životní a nenáviděnou roli bankovního úředníka promítl do takzvané *Kalvachiády*, souboru sedmi povídek s hlavní postavou Janem Kalvachem, kde hraje významnou roli čas a jeho prožívání jak samotným autorem, tak hlavním protagonistou povídek.⁴³

⁴² MLSOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 35-42. - HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 225-228.

⁴³ MLSOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 77-81.

3 Základní analýza románu *Petrolejové lampy*

Petrolejové lampy, Havlíčkův první knižně vydaný román vůbec, vyšly poprvé roku 1935, pod komerčním nakladatelským názvem *Vyprahlé touhy*, v nakladatelství Sfinx v Praze. Autor sám zvolil původní název *Petrolejové svítilny*, ale ten nakladatelství změnilo s ohledem na lidovou edici, v níž kniha vyšla, protože nebyl pro čtenáře dost poutavý.⁴⁴ Druhé, přepracované vydání již dostalo svůj původní název, ale jeho uvedení do tisku se Havlíček nedožil. Na trh se dostalo v roce 1944, rok po jeho smrti, díky nakladatelství ELK v Praze. Obálku knihy ilustroval Cyril Bouda. Ve finální podobě vyšel román ještě několikrát. O nejnovější vydání se zasloužilo nakladatelství Leda roku 2013.⁴⁵

Nejenže se dílo dočkalo roku 1971 filmové adaptace, jak je uvedeno již v předchozí kapitole, ale inspirovalo i mnoho divadelních režisérů. V roce 2006 měla dramatická podoba *Petrolejových lamp* premiéru v pražském Divadle Na Jezerce, v hlavních rolích s Barborou Hrzánovou a Radkem Holubem. Představení režíroval Juraj Herz, Jan Hrušínský se ujal produkce. V témže roce se uskutečnila i premiéra v Klicperově divadle v Hradci Králové pod vedením režiséra Ivana Rajmonta a dramaturga Martina Veliška. Zatím nejnovější inscenace měla premiéru 28. února 2014 v ostravském Divadle Petra Bezruče, její režii převzal Martin Františák, dramaturgii vytvořil Martin Velišek spolu s Ivanem Rajmontem. Štěpku Kiliánovou ztvárnila Sylvie Krupanská, Pavla Malinu si zahrál Lukáš Melník.

3.1 Námět

V *Petrolejových lampách* podává autor čtenářům obraz svého rodného podhorského městečka Jilemnice a blízkého Hrabačova, odkud pocházel jeho otec. Literární kritik Jaromír Borecký vytýká Havlíčkovi slovní nehospodárnost či nerovnováhu mezi chmurným a rozmarným.⁴⁶ My se však domníváme, že pomocí

⁴⁴ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 115. - HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 68.

⁴⁵ *Databáze knih* [online]. (c) 2008-2014. [cit. 27. 11. 2014].

Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/petrolejove-lampy-161024>

⁴⁶ BORECKÝ, Josef, 1937. *Literatura. Zvon: týdeník beletristický a literární*. Praha: Československá grafická unie a.s., č. 37, s. 363.

metaforických pasáží, které se do textu hodí, spíše umocnil atmosféru děje. Havlíček se snažil v románu zachytit vztahy mezi vesnicí a městem, které se na přelomu 19. a 20. století vlivem kapitalismu značně přiostrily. Zobrazil to na sváru dvou odlišných rodů. Malinovi představují starý konzervatismus, kdežto Kiliánovi jsou symbolem podnikavé buržoazie. Na pozadí rozporu těchto dvou protilehlých stran vznikl děj románu, jehož autenticita je zesílena zasazením příběhu do autorova rodného, velmi blízkého a známého prostředí.⁴⁷ Přejít mezi starou dobou 19. století do doby nové, tedy 20. století symbolizují i petrolejové lampy, a to příznačně již v názvu, které byly využívány ke svícení dřív, než se do zemí tehdejší Rakousko-uherské říše⁴⁸ dostalo elektrické osvětlení.

Titul románu je objektový, protože označuje konkrétní předmět důležitý z hlediska děje či atmosféry, v tomto případě dokonce nabývá povahu symbolu.⁴⁹ Plamen petrolejových lamp představuje symbol života a smrti, je paralelou k trvání lidského života.

3.2 Děj románu

Začátek románu se točí okolo tématu smrti, kdy se dozvídáme o starém hřbitově v Jilemnici, o hrobkách zde pochovaných lidí, a zvláště o jedné neobvykle krásné, kterou nechal zhotovit stavitel Kilián tři roky před svou smrtí. „...vypadá Kiliánova hrobka asi tak jako palác mezi chatrčemi.“⁵⁰

Následuje charakteristika Štěpána a Anny Kiliánových. Čtenář je seznámen s tím, že Anna pochází z rodiny zbohatlého Antonína Maliny a Kilián si ji vzal z vypočítavosti pro peníze. Po čtyřech letech manželství se jim narodila, ne příliš pěkná, dcera Štěpánka. „*Děťátko však bylo zdravé, buclaté, těžké – až příliš těžké...*“⁵¹ Stavitel Kilián byl zklamaný, protože toužil po synovi.

⁴⁷ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 119-120.

⁴⁸ Rakousko-Uhersko bylo státním útvarem existujícím od června roku 1867 do října 1918, který vznikl přeměnou Habsburské monarchie na základě rakousko-uherského vyrovnání. Útvar byl složený ze dvou částí oddělených řekou Litavou: Předlitavska a Zalitavska. Předlitavsko zahrnovalo část větší, do které patřily i země Koruny české (Čechy, Morava, část Slezska).

⁴⁹ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Jiloviště: MME MERCURY Music, 2007, s. 121.

⁵⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 13.

⁵¹ Tamtéž, s. 22.

Vrstevníci Štěpku neměli rádi. Rodiče jí mnoho lásky také nedávali, proto se často uchýlovala do snů a tajných představ. „*Snění, o kterém u Kiliánů nikdo nevěděl, ...bylo tajnou půlí Štěpčina života.*“⁵² Když bylo Štěpce šest let, seznámila se se svými dvěma staršími bratřenci, Janem a Pavlem Malinovými z Vejrychovska (v původním vydání z Ulrychovska). S nimi se cítila dobře, naučili ji nespočet nových věcí. Ve škole moc nevynikala, ale recitování jí šlo lépe, než komukoli jinému, a toho využívala. „*Štěpka se stala uznávanou recitátorkou.*“⁵³

O čtyři roky později poslal starý Malina Pavla na studia do Jičína, z čehož byl nešťastný on i Štěpka. Jeho odjezdem se mnohé změnilo, Jan dospěl v muže, který malou sestřenicí pohrdal. „*Pozdravil se s ní s tou povýšeností a lhostejností jako strýc...*“⁵⁴ Časem přestala dříve tak milované Vejrychovsko navštěvovat. Její matce se nelíbilo, že jen sní u okna, tak ji nutila dělat ruční práce a chodit do kostela. Štěpce se matčino organizování jejího volného času protivilo. „*Den za dnem kostel, to není poezie, to je zoufalá robotička...*“⁵⁵ Učení jí šlo stále hůř. Neúspěchy ve škole si začala kompenzovat přehnaným strojením a povýšeným chováním. Jelikož neměla dobrý vkus, oblékala se velmi výstředně a stala se nejnevkusnější dívkou ve městě, která byla všem pro smích. Jen Štěpčini rodiče byli z tohoto přerodu nadšení, protože se konečně chovala podle jejich představ. „*Chlapecké mravy byly ty tam, obhroublé výrazy v řeči se vyskytovaly řidčeji, Anna Kiliánová mohla být spokojená.*“⁵⁶

Po ukončení základní školy poslal otec Štěpku do Jičína ke známé na zkušenou. Díky životu v pokrokovém městě se proměnila v dospívající ženu. „*Změnila se jako všechny škole odrostlé dívky, které vylétly z hnízda a nadýchaly se cizího, divokého povětří.*“⁵⁷ Často vzpomínala na Pavla, snila o něm již od dětství. Ovšem pouze do té doby, než zjistila, že se změnil k nepoznání, zadlužil rodný statek a s jejími city si jen pohrává.

⁵² HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 27.

⁵³ Tamtéž, s. 31.

⁵⁴ Tamtéž, s. 43.

⁵⁵ Tamtéž, s. 52.

⁵⁶ Tamtéž, s. 23.

⁵⁷ Tamtéž, s. 60.

Po velkém milostném zklamání začala Štěpka hledat nový smysl života. Našla ho v divadle, které hrála s nadšením, a velmi se jí dařilo. Dokonce se líbila i publiku. „...městečko se sjednotilo v názoru, že má Štěpka talent, který by bylo hříchem nechat ležet ladem.“⁵⁸ Čas neúprosně utíkal, Štěpka dospěla a přemýšlela o vdavkách. Její první přítel ji však brzy opustil a ani další nápadníci si ji vzít nechtěli, snad proto, že se báli její výjimečnosti, a to jak fyzické, tak psychické. „Bylo v ní něco výjimečného, co nebylo v jiných, a toho se právě lekali ti, kteří hledali dobrý, spolehlivý průměr.“⁵⁹ Ve svých dvaceti šesti letech si uvědomila, že všechny její vrstevnice mají muže, děti a ona je stále sama. Proto si vzala do hlavy, že si vezme prvního, kdo ji bude chtít.

Psal se rok 1899 a ve městě došlo k obrovskému pokroku. Téhož roku se vrátil domů bývalý hejtman Pavel Malina, u otce a bratra zůstal na trvalé dovolené. Nechtěl nic dělat, peníze neměl, byl jako bez života a opovrhoval vším a všemi. Všichni okolo mu připadali směšní, dokonce i Štěpka či její nemocná matka. „Hejtman pozdě vstával, pozdě sedal ke stolu, na každého se přepodivně díval a přepodivně se usmíval.“⁶⁰ Jeho změna Štěpku zaskočila a probudila v ní lítost.

Časem začal Pavel Štěpce nadbíhat, což si zpočátku nedokázala vysvětlit. Jelikož měl Pavlův bratr Jan v plánu vyhnat ho ze statku, kde si chtěl založit rodinu s dívkou Karlou, dostal Pavel nápad, že se ožení s bohatou sestřenicí Štěpkou, z jejích peněz zaplatí dluhy a postaví si nový dům, hned vedle rodného statku. „Udělám totéž, čím vyhrožuje Jan – ožením se.“⁶¹ Vše dělal jen z vypočítavosti, aby mu otec zase uvěřil, a tak se i stalo. Starému Malinovi se Štěpka vždycky protivila, ale když šlo o záchranu hospodářství, byl ochotný ji přijmout za svou snachu. „Na způsobu nezáleží, jde jen o to, zachránit statek.“⁶² Pavel se Štěpce dvořil, nejprve opatrně a nenápadně, nakonec jí narovinu řekl, že si ji chce vzít, a dokonce, že to dělá jen pro peníze. Štěpka už ho nemilovala a váhala, jestli má tak nečekanou nabídku přijmout, když mezi nimi není láska, ale zároveň měla strach, že už nikoho jiného nepotká. „Nyní si to

⁵⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 80.

⁵⁹ Tamtéž, s. 93.

⁶⁰ Tamtéž, s. 163.

⁶¹ Tamtéž, s. 191.

⁶² Tamtéž, s. 194.

uvědomovala docela jasně – nikdo by už nepřišel.“⁶³ Sama pak začala přemlouvat otce, aby k sňatku svolil. Kilián nakonec dceři rozhodnutí schválil, a dokonce snoubencům postavil nový dům. Štěpčině matce se nápad se svatbou od začátku líbil, protože se jednalo o budoucnost a obnovení i jejího rodného statku, zároveň šlo o pověst její rodiny. „*Dvůr – dvůr – a pootevřenými vrátky snů se Pavel vkrádal do jejího srdce.*“⁶⁴

Štěpka se po boku Pavla cítila jako dáma, ale jemu na ní vůbec nezáleželo. „...*netušila, že mu na tom vůbec nezáleží, jak mluví, jak se chová, že mu prostě vůbec na ní nezáleží...*“⁶⁵ Vysnila si krásnou budoucnost se spoustou dětí. Dne 10. 11. 1900 se konala svatba, a paradoxně jediný, kdo na ní nevypadal krásně, byla zavalitá Štěpka. „...*jako jelito v ubrousku.*“⁶⁶ O svatební noci jí manžel sdělil, že je starý a ona bude brzy vdovou. Tu noc zažila velké zklamání. Na veřejnosti se s ním ukazovala ráda, ale doma s ním nic hezkého neprožívala, žádné něžnosti a manželské radovánky, jak si představovala. Začalo jí vadit, že s ní nechce sdílet milostný život, proto se vyptávala proč. Pavel se jen vymlouval, ale Štěpka byla neodbytná, protože chtěla za každou cenu dítě a byla pro to ochotná udělat cokoliv. „...*pod jednou podmínkou: že na ožehavou otázku přece jen dostane odpověď.*“⁶⁷

Pavel už její naléhání nemohl vydržet a přiznal se, že je nemocný. V tu chvíli si Štěpka uvědomila, že svatba s vysloužilým hejtmanem Malinou byla největším omylem jejího života, začala jím pohrdat, později ho až nenáviděla.

Pavlův život se hroutil, a tak se vrátil k pití a vysedávání po hospodách. Štěpka se o něj přestala zajímat, rozhodla se stát sama hospodářkou, když její manžel zklamal. V každodenních starostech si našla náhradu za ztracené iluze o krásném manželství i vysněném děťátku. Konečně měla životní náplň, byla sama sebou a také zkrásněla. „*Ze zklamané ženy, rmoutící se nad svým osudem, se stala hospodyně, zcela zaujatá svou prací na statku.*“⁶⁸ Po čase si všimla, jak se Pavlův stav den ode dne zhoršuje a snažila se mu pomoci, i když neměl zájem. Na všechny okolo sebe byl nepříjemný

⁶³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 199.

⁶⁴ Tamtéž, s. 208.

⁶⁵ Tamtéž, s. 220.

⁶⁶ Tamtéž, s. 229.

⁶⁷ Tamtéž, s. 245.

⁶⁸ Tamtéž, s. 269.

a stal se z něj mrzák. „*Schválnosti a zlomyslnosti se staly jeho jedinou denní zábavou.*“⁶⁹ Čím víc Pavel chřadl, tím víc Štěpka prospívala, dívala se na život, jak je krásný a zlé věci si nepřipouštěla. Její otec si vyčítal, že ji špatně provdal, vnuků se nedočká a toho, jak se Štěpčin život vyvine dál, se nedožije.

Taky, že se nedožil. Štěpán Kilián prožívá strašný den a z ničeho nic umírá. V tu chvíli by Štěpka raději viděla umírat nenáviděného manžela, než svého otce. „*Proč ne on místo dobrého, laskavého otce Kiliána?*“⁷⁰ Po otcově smrti se přestěhovala k nemocné matce. Netrvalo dlouho a Štěpka pohřbila i ji. Teď už neměla na světě nikoho, jen šíleného a zlého manžela, o kterého se s ochotou starala, i když on jí dělal ze života peklo. Jednoho dne odvezl Jan i přes Štěpčin zákaz svého bratra Pavla do blázince, a Štěpka už jen čekala na zprávu o jeho smrti. Ta zanedlouho opravdu přišla. „*To byla ta zpráva, kterou v úzkostech a strachu čekala každý den.*“⁷¹ Štěpánka Malinová se ve svých třiceti osmi letech stala osamělou a bezdětnou vdovou.

Pavlova smrt ji netěšila, ale užívala si pocitu svobody a štěstí z dobře vykonané práce okolo statku, který díky své pílí a penězům zachránila. Měla novou chuť do života, chuť nadále dobře hospodařit, jen jedno jí pořád scházelo, děti. „*Kdyby tak ještě byly děti, touží zádušně Štěpka po ještě úplnějším štěstí...*“⁷² Janovi se nezamlouvalo, že by si Štěpka mohla vzít cizího muže a tomu by připadla půlka statku. Možná k sestřenici choval i skryté city. Pohrával si s myšlenkou, že by si Štěpku vzal, ale jak to opravdu dopadlo, to nechává autor na každém z nás.

3.3 Postavy

V psychologickém románu *Petrolejové lampy* se vyskytují dva rozdílné rody. Kiliánovi, zbohatlí maloměstští podnikavci, proti nimž stojí Malinovi, vesničtí sedláci a statkáři. Na psychologii postav je kladen značný důraz, ale ještě ne takový, jako v následujících Havlíčkových románech. Charakterově nejsou postavy striktně vymezené na kladné a záporné, v každé najdeme něco dobrého i špatného, stejně tak, jako se v díle prolíná tragično s komičnem.

⁶⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 284.

⁷⁰ Tamtéž, s. 315-316.

⁷¹ Tamtéž, s. 359.

⁷² Tamtéž, s. 373.

Ústřední postavou je zavalitá a nepříliš hezká **Štěpánka Kiliánová (Štěpka)**, spolu s bývalým hejtmanem **Pavlem Malinou**, které rozebíráme podrobně v kapitole 4. Ostatní postavy jsou vedlejší, ale důležité pro utváření osobnostního vývoje postavy Pavla, a především hlavní postavy Štěpky Kiliánové.

Štěpán Kilián, Štěpčin otec, je místní stavitel, člověk těžkopádný a nesnášenlivý, který se nepyšní moc dobrou pověstí, ale to ho netrápí. „*Kilián nebyl obzvlášť znamenitý stavitel.*“⁷³ Chce být především výjimečný, a mít to, o čem si ostatní mohou nechat jen zdát. Se svým povoláním je spojen natolik, že je v celém díle, s výjimkou prvotní charakteristiky postavy, oslovovaný jako stavitel Kilián, nikoliv celým svým jménem.

Anna Kiliánová, rozená Malinová, Štěpčina matka. Žena přísná, nábožná, šetrná, s pověstí skrblice, která stojí na pomezí mezi rodinou Malinů a Kiliánů. Z rodného statku si odnesla dobrý vztah k práci i k lidem, naopak s Kiliánem se naučila žít v bohatství, vychloubáčnosti a vypočítavosti. „*Ctila svého manžela, byla si ve vši pokoře vědoma jeho vysokého společenského postavení a dbala vždy úzkostlivě na svou důstojnost.*“⁷⁴ Společně jde Kiliánovým o dobrou pověst rodiny, kdežto city a vzájemné vztahy jdou v jejich domácnosti stranou.

Jan Malina, Pavlův starší bratr, pracovitý a schopný mladý muž, který ovšem nerad odpouští staré dluhy. Vlivem situace se v něm probouzí pomstychtivost a nenávisť. „*...prahl po odvetě, které měla přijít odkudsi z nebe.*“⁷⁵ Od prvopočátku byl ke Štěpce přívětivější než bratr Pavel, a kdyby ji pro záchranu statku požádal o ruku sám, všechno mohlo být úplně jinak a neměl by si co vyčítat. „*Proč mě jen nikdy nenapadlo, že bych se o ni mohl ucházet sám?*“⁷⁶

Jan Malina starší, otec Jana i Pavla, starý a důvěřivý člověk, kterému šlo vždy především o správný chod statku a hospodářství. Ze synů měl radši mladšího Pavla, kterému několikrát uvěřil, což se mu vždy vymstilo. „*Tenkrát ho ještě v otcovské nespravedlnosti cenil výš než staršího,*...“⁷⁷ I v něm se zrodí vypočítavost, zvlášť když

⁷³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 14.

⁷⁴ Tamtéž, s. 17.

⁷⁵ Tamtéž, s. 254.

⁷⁶ Tamtéž, s. 196.

⁷⁷ Tamtéž, s. 75.

jde o záchranu zadluženého statku. Ovšem i on si ke Štěpce najde cestu, když zjistí, že umí být pracovitá a cílevědomá.

Epizodní postavy jako jsou služebné, hospodyně, Štěpánčini nápadníci, Malinův kočí a další, nejsou důležité pro hlavní linii děje, ale dokreslují některé situace a mnohdy ovlivňují myšlení a konání postav hlavních.

3.4 Kompozice

Knih *Petrolejové lampy* je prozaické dílo, zařazené konkrétně do oblasti velké epiky, jelikož se jedná o román. Z hlediska žánrových variant jde o román především psychologický, který je zaměřen na nitro člověka a jeho duševní pochody. Můžeme v něm najít také rysy románu sociálního, zejména rozdíly mezi jednotlivými vrstvami lidí ve městě a na vesnici, nebo také románu milostného. Z pojetí vztahu autora a románového díla vyplývá, že *Petrolejové lampy* jsou románem autorským a v menší míře i románem postav.⁷⁸

Román je rozdělený do tří částí, přičemž názvy jednotlivých pasáží vystihují jejich obsah. První, nazvaná *Lampy svítí a prostírá se*, vyjadřuje zrození nového života, zde myšleno narození Štěpky Kiliánové a její vývoj v mladou dospívající ženu spojený s hledáním životního partnera. Druhý titulek, *Sytý u stolu*, vystihuje prozíravé gesto Pavla Maliny, který se z vypočítavosti ožení s bohatou Štěpkou, aby mohl splatit své dluhy a v hojnosti dožít svůj nevydařený život. Poslední část, *Lampy zhasínají*, s sebou přináší smrt, a to jak Pavla Maliny, tak obou Štěpčiných rodičů. I rozsah jednotlivých částí, kdy první má kapitol nejvíce a naopak poslední nejméně, může vést čtenáře k domněnce, že takto rozvržená kompozice opět naznačuje linii lidského života, od narození až po smrt.

„Pro hodnocení možných způsobů kompozičního uspořádání díla jsou výchozími body počátek a konec díla.“⁷⁹ Počátek je v tomto případě umělý, protože zcela nedodrží chronologický princip vyprávění. V úvodu autor využívá retrospektivního popisu výstavby Kiliánovy hrobky a jeho úmrtí. Teprve od čtvrté kapitoly následuje již chronologické vyprávění, které začíná sňatkem Štěpána Kiliána s Annou Malinovou a narozením jejich jediné dcery Štěpky, jež je považována za ústřední postavu románu.

⁷⁸ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. s. 77.

⁷⁹ Tamtéž, s. 105.

Konec je částečně uzavřený, především smrtí Pavla Maliny a Štěpčiny rodičů, ale jak se bude vyvíjet osud Štěpky Malinové, rozené Kiliánové, zda si vezme Jana Malinu a dočká se vytouženého dítěte, se už nedozvíme. V díle nechybí gradace, dramatické napětí ani sugesce osudovosti děje.⁸⁰

Ve vyprávění kombinuje autor er-formu s ich-formou. Ich-forma se vyskytuje v dialozích či vnitřních promluvách postav. „*Řekni mi upřímně, proč mě nechceš mít za ženu, teď když jsem se za tebe provdala?*“⁸¹ Er-forma v díle převládá, je využita při líčení děje autorským vypravěčem, který do něj nijak nezasahuje, naopak se chová jako nezúčastněný pozorovatel či svědek. „*Štěpka vkročila mezi posledními, jak se sluší na slečnu z honorace.*“⁸² Vypravěč popisuje zejména jednání postav, ale nemůžeme říct, že by se své „vševědoucnosti“ vzdal úplně, jelikož v některých pasážích knihy nechává nahlédnout čtenáře i do nitra hrdinů, například ve chvíli, kdy Štěpka soucítí s Pavlem⁸³ „*Poprvé za dlouhou dobu pocítila zase soucit s tím ubožákem.*“⁸⁴ V úvodní kapitole se vypravěč dostává do role pamětníka a kronikáře, jelikož přesně datuje a popisuje události spojené s prvotním vyobrazením jilemnického hřbitova.⁸⁵ Celkově líčí příběh velmi podrobně, nenechává tedy téměř žádný prostor pro čtenářovy domněnky a spekulace.

3.5 Vybrané motivy a témata

Nepochybně celým románem prostupuje Štěpčina snaha o získání vlastní plnohodnotné rodiny a s tím spojené hledání smyslu života, který po své duševní i fyzické proměně nachází v práci, u níž jasně vidí výsledky svého snažení, či v ochotě pomoci blízkým osobám. Štěpka věří, že její smysluplné pracovní odhodlání ji přivede i ke správnému muži, zároveň k nejvyššímu životnímu cíli, vytouženému potomkovi, kterému by chtěla předat jen to nejlepší. „*...ale ještě raději a ještě zuřivěji by pracovala pro docela prostý lidský cíl, pro budoucnost krve ze své vlastní krve.*“⁸⁶ Štěpčino

⁸⁰ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 120.

⁸¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 243.

⁸² Tamtéž, s. 110.

⁸³ HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 254.

⁸⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 330-331.

⁸⁵ MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 145.

⁸⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 372.

hledání smyslu vlastního života, a zároveň její osobnostní vývoj či postupné směřování k vytyčeným cílům, lze označit za stěžejní témata analyzovaného románu.

Havlíčkovy povídky, novely a především psychologické romány se zaměřují na individuální vývoj jednotlivých postav, popřípadě vztahy mezi nimi, které jsou styčnými body jeho děl, z čehož vyplývá i volba stěžejních motivů.

Motiv lásky, ať už naplněné či nenaplněné, se prolíná celým dílem a ovlivňuje nejen hlavní postavu. Převažuje láska nešťastná, láska k materiálním hodnotám potlačuje čisté milostné city. Stavitel Kilián se s Annou Malinovou oženil, protože ho lákalo její tučné věno. Pavel Malina si bere Štěpku také pro peníze. Jediná opravdová láska se zrodila ve Štěpce, která dlouhou dobu Pavla milovala. Žádat o ruku ji ale paradoxně přišel až v době, kdy ho spíše nenáviděla. Ani láska rodičů k dětem nedosahuje v románu moc kladných hodnot. Kiliánům šlo hlavně o to, jak bude jejich dcera vypadat nebo vystupovat na veřejnosti, aby neudělala rodině ostudu. O milujících rodičích si Štěpka mohla nechat zdát. Oba si uvědomili, až na sklonku života, o kolik lásky svou dceru připravili. Jan Malina měl své syny rád, ale ve výsledku ho zajímala především budoucnost statku.

S motivem lásky souvisí motiv nenávisti či pohrdání druhými lidmi, kterým nešetřil Pavel Malina, když se vrátil z vojenské služby. Jeho otec pohrdal ošklivou Štěpkou, na milost ji vzal, až když viděl, že jediné ona může jejich zadlužený statek zachránit. Jan svého bratra nenáviděl, protože za něj celý život dřel a otec stejně stál na jeho straně. O Kiliánových je škoda mluvit. Ti měli rádi jen sami sebe, své úspěchy a svou pověst. Až těsně před smrtí byli schopni přehodnotit význam hodnot v lidském životě. Štěpčina nenávist k Pavlovi vyvrcholila ve chvíli, kdy jí došlo, že je nemocný a vytoužené dítě s ním mít nikdy nebude.

Vztah k domovu je motiv, který vychází z autorova života, jež svůj rodný domov i s jeho okolím velmi miloval. Přestože v jiných dílech se projevuje ve větší míře, v *Petrolejových lampách* je intenzivní zvlášť ve vztahu Anny a Jana Malinových k jejich rodnému statku. Antonín měl k němu pouto ještě hlubší, jelikož tam žil, tím pádem ho chtěl za každou cenu zachránit. Annin vztah k místu jejího narození a mládí se projevuje hlavně v době, kdy o něj její bratr téměř přijde. „*Milovala statek zarytě,*

jako miluje každý sedlák své hnízdo.“⁸⁷ Nic ji netěší víc, než že ho mohla zachránit její jediná dcera.

V neposlední řadě pro Havlíčka typický motiv smrti, který prostupuje celou jeho rozsáhlou tvorbou, pravděpodobně pramení z vlastní válečné zkušenosti, z dobového klimatu, ale také přímo z jeho osobnosti.⁸⁸ Spousta Havlíčkových děl začíná právě smrtí některé z postav nebo motivy se smrtí bezprostředně souvisejících, jako je tomu i v analyzovaném románu. Již úvodní motto románu obsahuje dvouverší lidového říkadla Konečná smrt: „*Kde jsou ti páni?/ Na hřbitově zakopáni.*“, doplněné nedokončenou větou „*Byl jednou...*“, což vyjadřuje, že lidský život je poměřovaný smrtí. Úvod díla je ještě navíc opatřen dedikací *Památce mého otce*, s jehož těžkou nemocí a následnou smrtí se Havlíček těžce vyrovnával.⁸⁹ Nádech smrti vnímáme i v prvních třech kapitolách, ve kterých vypravěč popisuje jilemnický hřbitov, hrobku stavitele Kiliána, která má atypický tvar kaple, což vystihuje jeho zámožný život. „*Mezi všemi těmi omšelými, zčernalými náhrobními kameny, oddělenými od ostatního hřbitova zrezivělým plotem, vypadá Kiliánova hrobka asi tak jako palác mezi chatrčemi.*“⁹⁰ Ale k čemu přepych, když i na ní, stejně jako na obyčejných kamenných hrobech, jsou vytesána jména lidí, kteří v městečku už nežijí. O smrti Štěpčiniých rodičů informuje vypravěč čtenáře jak v úvodu románu, tak na jeho konci v rámci chronologického příběhu. Smrt Pavla Maliny se blíží pomalu, ale jistě. Nemoc ho kousek po kousku rozkládá, fyzicky z něj dělá mrzáka, psychicky nesnesitelného tyрана.

3.6 Jazyk a styl díla

Jelikož jsou *Petrolejové lampy* prvním Havlíčkovým románem, nejsou ještě zcela oproštěny od realistického ražení s notnou dávkou naturalismu, který je charakteristický pro některé z jeho povídek.⁹¹ Dílo je zároveň i obrazem malého podhorského města Jilemnice a přilehlé vesnice Hrabačova, z čehož vycházejí vhodně zařazené popisy přírodních scenérií. „*V kočárech se jezdilo na tu stranu ke krkonošským*

⁸⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 98.

⁸⁸ MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 139.

⁸⁹ Tamtéž, s. 143-144.

⁹⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 13.

⁹¹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 117.

*horám, kde čněl Žalý s rozhlednou a kde se rozsochatil Kokrháč se svými dvěma roklemi.*⁹²

Co se postav týče, vytvořil autor v díle živé lidské typy zobrazené velmi realisticky, často s naturalistickými přívlastky. Charakteristika postav je téměř vždy přímá, jednotlivé figury vypravěč do detailu popisuje. Havlíček využívá i expresivní výrazy, a to jak s kladným, tak se záporným citovým příznakem. Záporná, někdy až vulgární slova slouží k dokreslení charakterů jednotlivých postav. „*Ta rudá, rozčepýřená hlava nad školní zdí se tak trochu podobala vycházejícímu slunci nebo snad obrovské nestvůrné mrkvi.*“⁹³ S tím souvisí i estetická kategorie komično, jež spočívá v tom, že hrdina má nedostatky, které odsuzujeme.⁹⁴

Jazyk je především spisovný, v malé míře se objevují slova z obecné češtiny jako huba či tancovačka a další. Pokud se vyskytují hovorové výrazy, tak pouze v přímé řeči postav. „*Jan se teď snadno rozhněvá, když se mu člověk zmíní o tom – klackovi.*“⁹⁵ Nechybí ani výrazy knižní, které v době Havlíčkova literárního tvoření ještě patřily k výrazům neutrálním, také obrazná pojmenování, zejména metafory nebo personifikace. „*...ačkoli podhorské povětrí důkladně zřídilo její kdysi bílou omítku...*“⁹⁶ Vhodně používá autor i přechodníky. „*Kouřil usínaje..., Štěpka, domnívající se...*“⁹⁷ Řečnickými otázkami vypravěč navozuje kontakt se čtenáři. „*Nebudou se Kiliánovy parcely rozprodávat?*“, „*Bude čekat dlouho?*“⁹⁸

⁹² HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 141.

⁹³ Tamtéž, s. 16.

⁹⁴ HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 102.

⁹⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 100.

⁹⁶ Tamtéž, s. 13.

⁹⁷ Tamtéž, s. 165, 206.

⁹⁸ Tamtéž, s. 224-225.

4 Vývoj charakterů postav

Dvě postavy, dva naprosto odlišné charaktery lidí, ale přesto mají něco společného. Oba ve svém životě prošli zásadní změnou, i když každý trochu jinak. Z Pavla Maliny, pracovitého venkovského chlapce, se stal líný, vypočítavý, a časem dokonce šílený trýznitel své ženy. Kdežto Štěpka Kiliánová se z prostoreké panské holčičky proměnila v pracovitou a cílevědomou ženu. Její postava je projevem smysluplně zvoleného mezníku mezi 19. a 20. stoletím, jelikož podle starých zásad touží po dítěti a manželovi, ale vedle toho jedná v rozporu s dobrými zvyky a chová se příliš výstředně.⁹⁹ Štěpka je hlavní postavou díla, Pavel pouze vedlejší, ale podstatně ovlivňuje její život.

4.1 Pavel Malina

Pavel Malina je syn sedláka Jana Maliny z Vejrychovska. Jako malý kluk se choval mile, trochu divoce, ostatně jako většina vesnických chlapců. Spolu s bratrem Janem pomáhali otci na statku.

4.1.1 Část první

Pavel se práce nebál, s ostatními jednal slušně, nečinilo mu problém někomu pomoci či se s někým podělit. „...ale Pavel dával ochotně, bez zdráhání.“¹⁰⁰ Ovšem city příliš neplýtvá. „Byl příliš povrchní, vrtkavý...“¹⁰¹ I s malou sestřenicí Štěpánkou se nakonec skamarádil, ale určitý odstup si udržoval pořád.

První, zásadní událostí v jeho životě byl odjezd na studia do Jičína, pro vesnického hochu, obrovského města, plného neznámých úkazů a situací. S tím se zpočátku nemohl vyrovnat. Viděl před sebou pouze prázdnotu a beznaděj. Těžce se loučil se vším, co měl rád. „Chlapec byl odjezdem zdrcený.“¹⁰² To se velmi brzy změnilo. Když začal jezdit domů, bylo vidět, že se z něj stal jiný člověk. Podle svých představ si upravil zevnějšek, nad ostatní se povyšoval. Studovat běžnou školu Pavlovi

⁹⁹ HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 7-8.

¹⁰⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 29.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 36.

¹⁰² Tamtéž, s. 40.

nestačilo, chtěl víc, měl v úmyslu dostat se do kadetky.¹⁰³ Začal toužit po slávě, moci a bohatství.

Do kadetky se dostal. Pro něj to byla další zlomová událost, kdežto jeho blízkým působila obavy. Proměna byla ještě výraznější, než po studiích v Jičíně. Statek ho přestal zajímat, stejně jako vlastní rodina, starými zvyky jako důstojník opovrhoval, našel si nové zájmy. „*Pavel měl, jak se na vojáka sluší, dvě lásky: víno a ženy.*“¹⁰⁴ Rodný statek zadlužil, dokonce měl tu drzost říct si otcí o peníze. Stal se natolik panovačný a povýšený, že se mu zprotivil dokonce i mateřský jazyk. Začal psát i mluvit německy, mluvou, která mu připadala honosná.

Ze Štěpky udělal loutku, s níž si mohl hrát, jak se mu líbilo. Pavlovi vůbec nevadilo, že by jí mohl ublížit. Prahla po pocitu zanechat za sebou roztouženou milenkou, o které by mohl vyprávět svým povedeným kamarádům. „*To, co ho posedlo, byla spíš lovecká vášeň, touha dosáhnout laciného milostného vítězství.*“¹⁰⁵ A rozhodně netoužil po jejich dalším setkání. Tak prohnitý začal být jeho charakter.

Domů se Pavel vrátil na sklonku roku 1899, roku pokrokového, jenž byl předzvěstí nového tisíciletí. Vše se modernizovalo, zlepšovalo a jako kontrast k této idyle se zjevil hejtman Malina změněný k nepoznání. „*...seděl mezi honorací muž, který tam ještě jaktěživ neseseděl, vychrtlý, dlouhý chlapík s řídkými vlasy...*“¹⁰⁶ Byl otrávený ještě víc, než při poslední návštěvě, k práci ho to netáhlo, na své okolí se díval skrz prsty, dokonce se všem bez ostychu vysmíval. „*...všechno mu bylo jen k smíchu, jeho smích však nebyl smíchem veselého člověka.*“¹⁰⁷ Bavilo ho jen popíjet v hospodě a pokuřovat cigarety. Ze statného muže se stala lidská troska. Nezmohl se k ničemu jinému, než k bédování nad vlastním rozvráceným životem.

4.1.2 Část druhá

Štěpka se mu protivila, snažil se jí vyhybat obloukem. Velmi brzy se však jeho chování obrátilo, Štěpce nadbíhal, jednal s ní mile a zdvořile. Všechno jeho úsilí mělo

¹⁰³ Termínem kadetka se dřív označovala škola pro vojenské důstojníky z povolání.

¹⁰⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 62.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 66.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 161.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 163.

pouze jediný důvod. Chtěl si ji vzít, aby ho bratr Jan nevyhodil ze statku. Navíc plánoval zaplatit dluhy za Štěpčiny peníze a žít si v klidu dál. Už neměl úctu ani ke svému otci, sprostě ho obelhal, když mu slíbil, že bude pilně pracovat, pokud ke svatbě svolí. „*Vojna mě ztýrala, odpočinul jsem si a teď se dám do práce.*“¹⁰⁸

Najednou, jakoby se vlil Pavlovi do žil nový život. Představoval si, že zachrání statek a stane se hrdinou, kterým si vždy přál být. „*Roli ničemy a trpěného parazita vyměnil za roli zachránce statku.*“¹⁰⁹ Své hrdinství viděl dokonce i v přiznání se Štěpce, že si ji chce vzít jen pro peníze a žít vedle ní s patřičnou dávkou svobody, do které ona patřit nebude. „*Mám jiné plány: příjemně si žít, mít svou čtvrtku vína, svou cigaretu, svůj svatý pokoj.*“¹¹⁰ Byl natolik vypočítavý a sebejistý, že když cítil neúspěch námluv u starého Kiliána, obrátil se na Štěpčinu matku. Moc dobře si uvědomoval, že teta Anna chová ke statku citové pouto, a touto vychytralou oklikou dosáhl svého.

Uměl se dokonale přetvařovat. Před lidmi ke své manželce přistupoval s úctou, v soukromí se jí vyhýbal. Jelikož dosáhl svého cíle, začal se opět chovat neohleduplně. Vrátil se k alkoholu a cigaretám, Štěpku bral jako služku, ne ženu. Jeho vysoké ego mu nedovolilo říct manželce ani tak zásadní skutečnost, že je nemocný. Přiznal se až pod tíhou Štěpčina nátlaku, nezdráhal se jí říct, že kdyby to věděla, tak by si ho nevzala. „*Ha – ovšemže věděl...pak by sis mě asi sotva vzala, a já bych byl vyřízený.*“¹¹¹

Skutečnost, že už i Štěpka věděla o jeho nemoci, udělala z Pavla zlého, nemilosrdného hospodského povaleče a karbaníka. Sama choroba ho pomalu zažíva rozkládala. Nejprve sžírala jeho vnější schránku, později začala působit i na psychiku. Proměnil se v nesnesitelného společníka, který nenáviděl soucit. „*Jeho mozek se snad zabýval jen úvahami, jak by koho sužoval a otravoval.*“¹¹² Přestalo ho bavit už i pití, doma se jen povaloval, neměl sílu ani na výčitky, a Štěpce, která se místo něj snažila pracovat, se vysmíval do tváře. „*Hejtman hleděl na ženinu pili s opovržením a jen se poškleboval jejímu spolku s Janem.*“¹¹³

¹⁰⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 192.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 194.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 203.

¹¹¹ Tamtéž, s. 250.

¹¹² Tamtéž, s. 284.

¹¹³ Tamtéž, s. 269.

4.1.3 Část třetí

Na pohřbu tchána Kiliána se Pavel od vzhledu mrtvého už moc nelišil. „*Hejtman vylézal z jeho útrobu jako nestvůrný krab.*“¹¹⁴ Při pohledu na mrtvé tělo si konečně uvědomil, jak blízko smrti se nachází, i když si to nechtěl připustit. Ticha se bál, protože mu smrt evokovalo. Ve svých poblázněných představách viděl sám sebe ležet v rakvi. Z nebojácného hejtmana se stal ustrašený blázen.

Neskonale toužil po společnosti, protože už nedokázal vydržet sám se sebou a se svým strachem. „*Pavel by se byl teď hrozně rád bavil, ...přijímal návštěvy, žil, přímo horečně žil, běda však, nikdo k němu nechodil.*“¹¹⁵ Rozsudek smrti viděl i ve tvářích svých blízkých.

Nemohl dál žít, proto chtěl učinit poslední krok, zabít se. Ovšem na takový skutek nebyl dost silný, v poslední chvíli couvl. Jediné, co tím získal, byl titul opravdového blázna, tolik podobného svému šílenému dědečkovi. Štěpce nedokázal projevit svou vděčnost, ani když mu tolik pomohla. Nikdy mnoho díky a hezkých slov nerozdával, i obětavé ženě se odvděčil jen posměšky. „*Hyje, Štěpka, hyje, čím dál víc se rozjařoval hejtman.*“¹¹⁶

Jeho konec byl takový, jaký si zasloužil. Bývalý hejtman, rozšafný Pavel Malina, zemřel sám, nemilovaný, bez lásky, beze svědků.

4.2 Štěpka Malinová, rozená Kiliánová

Štěpánka Kiliánová se narodila v den, kdy se schyloval ke konci zápas francouzské armády u Sedanu. A války se staly vodítkem jejího osudu, jelikož se všechny zásadní události v jejím životě odehrály v době, kdy docházelo k nějakým válečným sporům.

4.2.1 Část první

Štěpka se pyšnila dobrým zdravím, avšak na úkor krásy. „*Co je všechno platné, když má trojitou bradu.*“¹¹⁷ Od malička žila samotářsky, protože jako dítě panské

¹¹⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 314.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 322.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 342.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 22.

a navíc škaredé nebyla oblíbená. Ani lásky od rodičů se jí mnoho nedostávalo, její matka byla přísná, otec na ni shlížel nepřítomnými pohledy. Jak neskutečně postrádá rodičovské city, si uvědomila až v době návštěv u svých spolužaček, které žily v láskyplném prostředí. „*Štěpánka si poprvé uvědomila tento nedostatek rodičovských něžností, teprve když ji spolužačky zavedly do svých domovů.*“¹¹⁸ Z tohoto důvodu často snívala o ideální rodině, o své kráse. Snění se stalo druhou polovinou její existence.

Podstatnější polovinou její osobnosti tvořila reálná, živá bytost. Ovšem i ta se ještě rozdělila na dvě menší. „*Tak žila vlastně Štěpka dvojitý život.*“¹¹⁹ Doma, ve městě, se musela Štěpka chovat slušně a spořádaně, jak se očekávalo od dítěte z honorace. Daleko radši měla svou povahovou část druhou, respektive třetí, kterou ovlivňoval pobyt na statku ve Vejrychovsku, kde teprve poznala, jak vypadá skutečný život. Do Malinova hospodářství ji táhlo přátelství s bratřenci, Janem a Pavlem, možnost chovat se nesvázaně či příležitost vidět obdělávání polí nebo rozmnožování domácích zvířat. Ještě jeden člověk ji na Vejrychovsku velmi zaujal, němý čeledín Franc. Vysloužil si post jediného člověka, kterému Štěpka důvěřovala. Snad proto, že byl hluchoněmý a celý život prožil v tichu a mlčení, stejně jako ona.

Ve škole se jí nikdy moc nedařilo, ale přeci jen jednu věc uměla dokonale. V recitování se Štěpce nikdo nemohl vyrovnat. „*Učitel u ní objevil jen jediný skutečný talent: učit se nazpaměť a přednášet.*“¹²⁰ Ve chvílích úspěchu se cítila sebevědomá, ba dokonce užitečná.

Prvním velkým zvratem bylo pro Štěpku přestěhování se do činžovního domu, na který si nikdy nezvykla. Chyběl jí prostorný domek se zahradou, stísněnost, kterou neustále prožívala, se ještě prohloubila. Vyrůstala ovšem v člověka s pozitivním myšlením, na všem se snažila najít něco příjemného. Zjistila, že z nejvyššího bodu jejich nového bydlení může sledovat ruch na ulicích a mít nadhled nad okolním děním.

Další neočekávanou změnou, která Štěpce převrátila život vzhůru nohama, byl Pavlův odjezd na studia. Nejenže přišla o přítele, ale nadobro se jí tím zavřela cesta na Vejrychovsko. Připadala si, jakoby ztratila jednu svou půlku. „*Štěpka však podvědomě*

¹¹⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 26.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 30.

¹²⁰ Tamtéž, s. 31.

tušila, že se *cosi trhá navždy a nebude už nikdy navázáno.*¹²¹ Od Pavlova odjezdu se cítila osamělá víc než kdy předtím. Nechtěla se s ním stýkat, i když přijel na chvíli domů, ale představa, že z něj bude kadet, se jí líbila.

Jelikož musela dělat činnosti, které ji nebavily, neměla kamarády, učení jí nešlo, začala hledat útěchu v přehnané péči o svůj zevnějšek, o který dřív vůbec nejevila zájem. Změnila se v namyšlenou holku bez špetky vkusu. *„Alespoň nad svým okolím také jednou doopravdy vynikala.*¹²² Ke Štěpčině proměně v pyšnou mladou dámu přispěl i pobyt v Jičíně, ve velkém městě, kde přičichla k panské povýšenosti. *„Cosí povýšeného bylo v úsměvu, který jí cukal koutky úst...¹²³*

Jedna vlastnost z ní přeci jen dělala člověka s dobrým srdcem. Neskonale milovala děti, s radostí a zájmem se o ně starala, možná i proto, že sama si něžností ze strany rodičů mnoho neužila.

Štěpčin následující vývoj výrazně ovlivnilo první milostné zklamání. Zamilovala se do svého bratrance Pavla, lichotilo jí jeho nadbíhání, ovšem jen do té doby, než zjistila, že jde z jeho strany o pouhou hru. Od té doby ji nic netěšilo, dokud neobjevila zalíbení v divadle, které hrála s velkým úsilím.

Poprvé zažila smrt známého člověka. Na pohřbu jejich služebné se v ní probudil soucit k lidskému utrpení. Štěpka byla v hloubi duše velmi vlídnou osobou. *„Jejímu vznětlivému srdci se jevila tato krutá smrt v celé nahé hrůze...¹²⁴*

Štěpka dospěla v mladou ženu a toužila se vdávat. Ano, muži sehráli další významnou roli v utváření její osobnosti. Nápadníků měla několik, ale pokaždé něco vadilo buď jim na ní, nebo Štěpka nebyla spokojená s nimi. Díky jednomu z nich, bernímu Antonínu Gromanovi, se poprvé v životě zamyslela sama nad sebou, nad svým chováním. Musela uznat, že si nepočíná tak, jak by si přála. *„Najednou shledala, že také ona je výjimečně protivná, neoblíbená, hádavá, od ostatních lidí odlišná.¹²⁵* Štěpka

¹²¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 41.

¹²² Tamtéž, s. 54.

¹²³ Tamtéž, s. 60.

¹²⁴ Tamtéž, s. 84.

¹²⁵ Tamtéž, s. 124.

hledala lásku, ale zároveň někoho, s kým by mohla počít potomka. Byla natolik zoufalá, že všem mužům v okolí se podbízela, a rozhodla se vzít si prvního, který ji bude chtít.

Její snahu o nalezení budoucího manžela přerušila další rána osudu, se kterou Štěpka nepočítala. Onemocněla jí matka, kvůli tomu se museli přestěhovat do malého domku, kde sdílela s rodiči jeden pokoj. Teprve tehdy si uvědomila, jak jim upadá rodinný život. Její optimismus se vytrácel.

Během oslav konce století a začátku toho nového, doufala Štěpka, že štěstí někde čeká i na ni. Nechápala, co dělá ve městě Pavel. „...*ale kde se, k čertu, v městečku vzal hejtman Malina?*“¹²⁶ Všimla si, že schází. Litovala ho i nenáviděla, stejně jako měla dvojí pohled na většinu věcí. V jádru byla snilkem, křehkou duší, navenek působila nezdolně, někdy až směšně.

4.2.2 Část druhá

Pavel Malina ovlivnil Štěpku již v dětství, stal se její první láskou i zklamáním, po návratu z kadetky jí vstoupil do života nastálo. Díky němu prošla její osobnost zásadním vývojem.

Zpočátku nechápala, proč se jí najednou tak nezvykle dvoří. Pavlova žádost o ruku ji zaskočila, ale po dlouhém váhání došla k závěru, že nikdo jiný už by přijít nemusel a ona by se nedočkala vytouženého dítěte. Stále byla ještě naivní a myslela si, že by ji snad mohl mít i trochu rád. „*Neuměla, nebo snad ani nechtěla protrhnout mlhovinu vychytralosti, kterou se ji snažil obloudit ten starý zhýralec.*“¹²⁷ Pavel v ní probudil staré city, znovu se zamilovala, připadala si jako mladé roztoužené děvče, navíc prožívala zakázanou lásku, což její pocit vzrušení ještě umocnilo. Po jeho boku si připadala jako vlivná panička, které ostatní ženy mohou závidět. Zrodila se v ní pomstychtivost a chvástavost, chtěla všem ukázat, že i ona konečně dosáhla svého. „*Byla nevěstou před tváří celého městečka a tato sláva jí stačila.*“¹²⁸ Sebevědomí měla najednou tolik, že by ho mohla rozdávat po hrstech.

Štěpka s nadějí v krásnou budoucnost přihlížela stavbě jejich nového domu, naplňovala ji představa vlastního života a spokojené rodiny. S napětím očekávala, co se

¹²⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 162.

¹²⁷ Tamtéž, s. 204.

¹²⁸ Tamtéž, s. 221.

bude dít během svatební noci, na všechno nové se těšila. Netušila, že Pavel s ní nikdy nebude sdílet milostný život, po kterém tolik dychtila, už kvůli touze po dítěti. „*Alespoň ještě tentokrát jí byla ponechaná jakási iluze.*“¹²⁹

Na veřejnosti se s manželem vychloubala, po jeho boku se honosila, avšak doma trpěla. Tušila, že Pavel není v pořádku, ale bála se s ním o tom mluvit. Strach jí v manželově přítomnosti provázal neustále. Pavel nevědomky ze Štěpky udělal pokornou a poslušnou ženu. Sen o úplné rodině se spoustou dětí jí však nedal spát, byla to jediná věc, kvůli které by podstoupila cokoliv. Štěpka tedy využila svých hereckých schopností a řekla Pavlovi, ať jí sdělí, co se s ním děje, jinak ať ji zabije. „*Ta naivní scéna zapůsobila.*“¹³⁰ Krutá pravda o nemožnosti početí dítěte s Pavlem Štěpku ranila, zhroutil se jí celý svět.

Potřebovala se odreagovat, aby nemusela myslet na své trápení. Útěchu našla v práci a starosti o své blízké. Na veřejnosti se dokázala přetvařovat, před lidmi se chovala jako spořádaná milující žena, i když ve své duši sváděla krutý boj. „*...na nedělním korze se k němu tiskla s dojemnou odevzdaností.*“¹³¹ V soukromí se Pavlovi vyhýbala, protože jen pohled na scházejícího manžela jí působil utrpení.

Štěpka se zhlédla v hospodaření, ve kterém objevila smysl, jenž se z jejích ostatních plánů vytratil. Toužebně si přála být v něčem skutečně dobrá, a vidina sebe samy jako pracovitě selky ji naprosto pohltila. „*Nemá-li mže ani jako velitele, ani jako pomocníka, pak jí nezbyvá než se sama chopit velení a práce.*“¹³² Pavel o rozum přicházel, Štěpka ho nabývala. Práce ji dostatečně naplňovala, zapomněla díky ní na všechny své dosavadní starosti. „*Och, Štěpka zase jednou žila, pořádně žila!*“¹³³ Postupem času si vydobyla pověst chytré a cílevědomé ženy, oproti své původní nechvalné panovačnosti či přehnané nerozvážnosti. Zkrásněla i po fyzické stránce.

Od té doby se dokázala radovat z obyčejných věcí, kterými dřív pohrdala. Jedna špatná vlastnost jí ovšem zůstala, i nadále se ráda vychloubala, tedy spíš už jen chlubila, svými úspěchy. Zima Štěpce dopřála fyzického odpočinku, ale psychika se jí během

¹²⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 240.

¹³⁰ Tamtéž, s. 249.

¹³¹ Tamtéž, s. 252-253.

¹³² Tamtéž, s. 257.

¹³³ Tamtéž, s. 270.

tohoto období zhoršovala. Měla totiž čas všimnout si nemocného manžela, viděla, jak se jí ztrácí před očima, ale nedokázala k němu přistupovat s patřičnou dávkou lhostejnosti. „...povšimla si, jak nenápadně hejtman sešel a jak neuvěřitelně zestárl.“¹³⁴ Přestože mu nemohla odpustit, litovala ho, ale nevěděla, jak mu má pomoci. Stala se Pavlovi opatrovatelkou, pomocnicí, ale nikdy nezastupovala roli jeho manželky. Byl to trest za její dřívější pýchu a nezpůsobnost, vysmáli se jí všichni lidé z vesnice, i když to nebylo zapotřebí. Štěpka si sama moc dobře uvědomovala své chyby. „*Městečko hltalo ta nevyslovená přiznání. Zažívalo svůj zasloužený triumf.*“¹³⁵

4.2.3 Část třetí

Štěpku velmi zasáhla nečekaná smrt otce, měla pocit, že život bez něj nebude mít význam. „*Ne, život už nebude mít pro Štěpku žádné půvaby.*“¹³⁶ Smutek se snažila utišit starostlivostí o svou nemocnou matku. Hospodaření odsunula do pozadí.

Najednou měla spoustu času, mohla se vrátit ke snění, své druhé polovině, na kterou už téměř zapoměla. Snila o krásném dětství, v němž by byla: „*Poslušným, hýčkaným, milovaným děťátkem, které by svou lásku oplácelo.*“¹³⁷ Nebyla z těch, kteří by své soužení vyčítali blízkým, uvažovala o tom, že ona sama mohla být lepší dcerou. Štěpka se změnila v precitlivělou a popudlivou ženu, dělala věci, které ji netěšily, nebyla tou, kterou by být chtěla, a všechno z jediného důvodu, aby zahnila své trápení. Její chování zapříčinila otcova smrt. „*Otcova smrt ji opravdu nadobro vyšinula z rovnováhy.*“¹³⁸

Po dlouhé době se strchovala o Pavla, a to ve chvíli, kdy se rozhodl vzít si život. Strchovala se o manžela, možná se jen děsila samoty, která by bez něj nastala. „*Snad volala jen z hloubi své osiřelosti.*“¹³⁹ Soucítila s ním, zároveň si díky němu uvědomila, že poslední dobou žila jen mezi hřbitovem a nemocnou matkou.

¹³⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 276.

¹³⁵ Tamtéž, s. 292.

¹³⁶ Tamtéž, s. 317.

¹³⁷ Tamtéž, s. 326.

¹³⁸ Tamtéž, s. 326.

¹³⁹ Tamtéž, s. 338.

Štěpka se nadále starala o nemocnou matku a šíleného manžela, vyčerpávalo ji to, přesto o ně pečovala s ochotou, a nikdy si nestěžovala. Ale netrvalo dlouho a přišla další rána, smrt matky. Přijala ji jinak než smrt otcovu, vnímala ji jako vysvobození své i utrápené stařeny. Utrpení ji zocelilo, začala se na život dívat s nadhledem. „*Stala se praktická a rozšafná i v bolesti.*“¹⁴⁰ Dokonce se odvážila vzepřít Pavlovi a sjednat si pořádek. Nechtěla dát svého šíleného manžela do blázince, jak si přál její švagr Jan, natolik byla hrdá. To těžké životní břemeno hodlala nést až do konce. Když přeci jen zůstala sama, vše na ni dolehlo, projevilo se u ní vyčerpání. „*Osud ji vysál jako zlý pavouk.*“¹⁴¹

Do kontrastu ke Štěpččiným představám o krásné svatbě přišla zpráva o Pavlově úmrtí. Nebyla zlá, smrt nepřála ani největšímu nepříteli, ale tento konec osvobodil její tělo i duši. „*Konec dlouhé, marné cesty, plné odříkání.*“¹⁴²

Pocit samoty, kterou po odchodu svých nejbližších prožívala, v ní probudil nové odhodlání. Uvědomila si, že vděčí Pavlovi za to, kde mohla žít. Vždyť ji vrátil do míst, odkud pocházela její matka i předci. Cítila velkou zodpovědnost, věděla, že se o hospodářství musí postarat, v práci a úsilí viděla svou budoucnost.

Opět byla plná nového elánu, užívala si pocitu svobody, v hlavě se jí míhaly nové plány. „*A už to není zamyšlená a sklíčená vdova, ale žena, ne sice krásná, ale kyprá a svěží, vlastně dívka, která dosud nepoznala muže.*“¹⁴³

Trápila se pořád jen pro jediné, scházely jí děti, kterým by jednoho dne mohla odkázat majetek vydobytý svou pílí a úsilím. Optimismus ji ovšem neopustil, věřila, že co není, může být. Nelitovala se, toužila jít životem dál s hlavou vztyčenou jako silná žena, v jakou se během života proměnila.

¹⁴⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Leda, 2013, s. 346.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 354.

¹⁴² Tamtéž, s. 359.

¹⁴³ Tamtéž, s. 370.

ZÁVĚR

Tématem bakalářské práce je románový debut Jaroslava Havlíčka, *Petrolejové lampy*, poprvé vydaný roku 1935 pod komerčním nakladatelským názvem *Vyprahlé touhy*. V práci jsme se zaměřili na obecnou charakteristiku kontextu psychologické prózy 1. poloviny 20. století, biografii a bibliografii významného autora české prózy Jaroslava Havlíčka. Pokusili jsme se provést základní analýzu románu *Petrolejové lampy* a vystihnout vývoj charakterů dvou nejvýraznějších postav tohoto prozaického díla, Štěpánky Kiliánové a Pavla Maliny.

Psychologický román *Petrolejové lampy* se stal prvním, a zároveň jediným dokončeným, dílem z cyklu nazvaného Ulrychovsko. O jeho úspěchu svědčí i veskrze kladná literární kritika, která vyzdvihovala zejména Havlíčkovo vypravěčské nadání. Námětem tohoto prvního Havlíčkova vydaného románu byla historie jeho rodného maloměsta Jilemnice a přilehlého okolí. Některé literární postavy v díle mají svou živou předlohu, ostatně jako většina protagonistů prozaických děl jmenovaného autora.

Analýza románu vystihuje několik důležitých aspektů díla. Námět vznikl pravděpodobně z Havlíčkových vzpomínek na mládí prožité v Jilemnici, jak již bylo uvedeno v podkapitole 3.1. Děj není nijak zvlášť komplikovaný, vypravěč popisuje jednotlivé situace velmi podrobně, neponechává tedy velký prostor pro čtenářovy dohady a spekulace. V knize se vyskytují dva rody, Kiliánovi a Malinovi. První představují typické maloměšťáky, druzí ztělesňují vesnické statkáře. Postavy rozhodně nejsou černobílé, nelze říct, že by některá vystupovala vyloženě jako kladná nebo záporná. Kompozice je těsně spjatá s obsahem, jelikož názvy jednotlivých částí korespondují s tím, o čem se v nich pojednává. V románu převládá chronologický princip vyprávění, pouze v úvodu zvolil autor retrospektivu. Hlavním tématem je Štěpčino hledání smyslu života, který nachází ve smysluplné práci. Převládá motiv lásky, nenávisti, vztahu k domovu či pro Havlíčka velmi typický motiv smrti. Jazyk díla je výhradně spisovný, občasné využití hovorových, expresivních či vulgárních výrazů dokresluje charakter postav i jednotlivých situací. Hojně zastoupená jsou i obrazné pojmenování, především metafory.

Rozhodně nejdůležitější postavou románu je Štěpánka Kiliánová, zpočátku prostořeká holka, později cílevědomá a pracovitá žena. Štěpčino zprvu samotářské, později velmi kontroverzní a nakonec způsobilé chování ovlivňuje mnoho faktorů.

Nedostatečný citový vztah s rodiči, nešťastná láska, nesympatie vrstevníků, neúspěchy ve škole, nesnesitelný manžel, nenaplněná touha po dítěti a lásce, to všechno jsou okolnosti formující postavu hlavní hrdinky. Pavel Malina značnou mírou zasahuje do vývoje jejího charakteru, nejprve se stává Štěpčinou ryzí, ale neopětovanou láskou, později jejím manželem, bohužel už nemilovaným, dokonce nenáviděným. Také Pavel sám prochází životním přerodem. Z obyčejného vesnického kluka se stane šílenec, tyranský vládce své ženy, k jehož proměně přispívá touha po moci, slávě či bohatýrském životě, a zároveň postupné zhoršování nevléčitelné nemoci, která je důsledkem jeho vášně k pochybným ženám.

Z hlediska vývoje postav i dalších aspektů díla můžeme román *Petrolejové lampy* považovat za kvalitní psychologickou prózu, i když psychologie postav v ní není ještě natolik propracovaná jako v následujících čtyřech Havlíčkových románech.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

- HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. 1. vyd. Praha: Leda, 2013. ISBN 978-80-7335-313-1.

Sekundární literatura

- BEČKA, Josef, Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha: Novinář, 1979. ISBN 59-190-78.
- BLAŽÍČEK, Přemysl a kol. *České dějiny literatury IV*. 1.vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2, H-L*. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0468-8.
- GALÍK, Josef, PETRŮ, Eduard a kol. *Panorama české literatury: (Literární dějiny od počátků do současnosti)*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0.
- HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1981. ISBN neuvedeno.
- HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. 1. vyd. Liberec: Bor, 2006. ISBN 80-86807-27-4.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. ISBN 22-027-77.
- KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů – krásné písemnictví v letech 1918-1945*. Praha: Orbis, 1945. ISBN neuvedeno.
- LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.
- MENCLOVÁ Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-007-1.
- MĚŠŤAN, Antonín. *Česká literatura 1785-1985*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. ISBN 088-78-118-25.

- MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní: (Příspěvek k interpretaci prozaického díla Jaroslava Havlíčka)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN neuvedeno.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002. ISBN 80-7044-453-3.
- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Jiloviště: MME MERCURY Music, 2007. ISBN 9788023992847.
- PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X.
- RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1973. ISBN neuvedeno.

Časopisecké zdroje

- BORECKÝ, Josef, 1937. Literatura. *Zvon: týdeník beletristický a literární*. Praha: Československá grafická unie a.s., č. 37, s. 363.
- KNAPP, Viktor, 1935/36. Vyprahlé touhy. *Literární noviny*. Praha, č. 12, s. 4.
- SEZIMA, Karel, 1936. Z nové tvorby románové. *Lumír. Revue pro literaturu, umění a společnost*. Praha: Literární odbor Umělecké besedy, č. 62, s. 285-286.

Elektronické zdroje

- Barbora Hlavsová. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. (c) 2001-2014. [cit. 3. 12. 2014].
Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/3085-barbora-hlavsova/>
- Petrolejové lampy. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. (c) 2001-2014. [cit. 3. 12. 2014].
Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/4240-petrolejove-lampy/>
- Petrolejové lampy. *Databáze knih* [online]. (c) 2008-2014. [cit. 27. 11. 2014].
Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/petrolejove-lampy-3015>
- Petrolejové lampy. *Divadlo Petra Bezruče* [online]. [cit. 5. 2. 2015].
Dostupné z: <http://www.bezrucy.cz/hra/petrolejove-lampy/>
- Petrolejové lampy – Jaroslav Havlíček. *Divadlo Na Jezerce* [online]. [cit. 5. 2. 2015]. Dostupné z: http://www.divadlonajezerce.cz/Divadelni-Hra-17-Petrolejove_lampy-Jaroslav_Havlicek

- RUBIŠAROVÁ, Hana. Petrolejové lampy zhasnou v Klicperově divadle. In: *Prolupen.cz* [online]. (c) 2012-2015. [cit. 5. 2. 2015].
Dostupné z: <http://www.prolupen.cz/clanky/petrolejove-lampy-zhasnou-v-klicperove-divadle>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Monika Vráblíková
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jana Sladová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Vývoj charakterů postav v psychologickém románu Petrolejové lampy od Jaroslava Havlíčka
Název v angličtině:	The development of the characters in the psychological novel called The Cerosene Lamps written by Jaroslav Havlíček
Anotace:	Tématem bakalářské práce je vystižení vývoje charakterů postav v psychologickém románu Petrolejové lampy od Jaroslava Havlíčka. Práce zařazuje tvorbu Jaroslava Havlíčka do kontextu psychologické prózy 1. poloviny 20. století, zpracovává autorovu biografii i bibliografii a věnuje pozornost základní analýze románu Petrolejové lampy. Vývoj charakterů postav je zaměřený na dvě nejvýraznější figury tohoto prozaického díla, Pavla Malinu a Štěpánku Kiliánovou.
Klíčová slova:	Jaroslav Havlíček, Petrolejové lampy, psychologická próza, román, analýza, vývoj charakterů postav, Pavel Malina, Štěpánka Kiliánová
Anotace v angličtině:	The theme of the bachelor's thesis is to perceive the development of the characters in the psychological novel called The Cerosene Lamps written by Jaroslav Havlíček. The thesis deals with context of psychological poetry of the mid 20th century and it both process the author's biography and bibliography. It also depicts essential analysis of this literary work. Character development is focused on the most significant protagonists in this prosaic work, Pavel Malina and Štěpánka Kiliánová.
Klíčová slova v angličtině:	Jaroslav Havlíček, The Cerosene lamps, psychological poetry, novel, analysis, the development of the characters, Pavel Malina, Štěpánka Kiliánová
Rozsah práce:	47 stran
Jazyk práce:	Čeština